

Skola för vagabonder och bofasta

I denna rapport beskrivs och analyseras resultatet av två forskares brevväxling under tre år med utlandssvenska gymnasieelever. Ungdomarna skriver om hur det är att ha familjen utomlands och samtidigt gå på en riksinternatskola, en kommunal eller fristående gymnasieskola med elevhemsboende eller eget boende i Sverige.

Brevväxlingsstudien ingår som en delstudie i den utvärdering av skolgången för utlandssvenska elever som Skolverket gjort under åren 1997 till 2001 inom ramen för ett regeringsuppdrag. Se Skolverkets rapport nr 200.

Brevväxlingsstudie ur rapport nr: 200

Sökord: Brevväxlingsstudie, utlandssvenska gymnasieelever

Innehållsförteckning

1 Förord	7
2 Inledning Bakgrund, teori och metod	8
3 Brevskrivarna	21
4 Välja utbildning i Sverige	22
5 Hemma på två platser	30
6 Ett nytt, tillfälligt "hemma"	35
7 Banden till Sverige och världen	41
8 Efter gymnasiet	46
9 En utbildning som svarar mot utlandssvenska elevers behov? Vems behov? Bilder av de utlandssvenska eleverna	49
10 Litteratur	63

1 Förord

Skolverket fick den 12 december 1996 i uppdrag att under fem år följa utvecklingen och utvärdera det nya statsbidragssystem som infördes den 1 juli 1996 för alla utlandssvenska barn och ungdomar som utbildar sig i Sverige.

De frågor regeringen ville ha svar på för dessa utlandssvenska elever var hur elevutvecklingen såg ut under dessa fem år, hur eleverna valde, vilka möjligheter de hade att bli antagna, om eventuella nya boendeformer uppkom under åren samt om utvecklingen vid nuvarande riksinternatskolor. Kvaliteten i skolgången önskades belyst liksom om internatverksamheten svarade mot elevernas behov.

I samband med denna utredning inbjöds de utlandssvenska elever som hösten 1997 började sina studier i årskurs ett på gymnasieskolan att brevväxla under sin studietid. Skolverket engagerade två forskare att organisera och genomföra brevväxlingen. 17 utlandssvenska elever från riksinternatskolor, kommunala och fristående gymnasieskolor svarade på inbjudan och har skrivit i genomsnitt 10-12 brev var under sin gymnasietid.

Syftet var att få en uppfattning om hur de utlandssvenska eleverna själva upplever sin studietid i Sverige. Brevväxling som metod förväntades ge en djupare kunskap om hur de utlandssvenska eleverna upplever livet i en svensk gymnasieskola. I denna rapport redovisas resultatet av denna brevväxling.

Ansvariga för studien är Åsa Bringlöv, etnolog som för närvarande arbetar vid Mångkulturellt centrum i Botkyrka kommun och Karin Wahlström, socialantropolog som numera är undervisningsråd vid Skolverket. Tidigare har Åsa Bringlöv och Karin Wahlström bl. a. arbetat vid Stockholms kommuns forsknings- och utvecklingsenhet.

Regeringsuppdraget i sin helhet finns att tillgå på Skolverkets hemsida **www.skolverket.se** under rubriken aktuellt/redovisning av regeringsuppdrag samt i Skolverkets rapport nr 200.

Stockholm i april 2001

Ann Carlson Ericsson
Avdelningschef

Anneli Eriksson
Undervisningsråd

2 Inledning

Bakgrund, teori och metod

Hösten 1996 blev vi ombedda att delta i uppföljningen och utvärderingen av utlandssvenska barn och ungdomars skolgång i Sverige. Vårt uppdrag var att under en treårsperiod brevväxla med utlandssvenska elever som valt att gå i gymnasieskola i Sverige. Bakgrunden var att Skolverket också ville ha med elevers röster. Skolverket hade sedan tidigare goda erfarenheter av att i brevform samla in elevers perspektiv på skola och utbildning (Skolverket 1999). Under tre års brevskrivande kom vi att få 17 elevers bilder av vad det kan innebära att vara utlandssvensk elev i Sverige, några från kommunala och fristående skolor, några från riksinternatskolor.

Bakgrund

För den som flyttar från Sverige gäller inte längre skolplikten och svenska statens skyldighet att tillgodose behovet av utbildning upphör. Men staten stöder olika former av utbildning av utlandssvenska barn och ungdomar, i Sverige och utomlands. Avsikten är att göra det lättare att rekrytera svenska medborgare som har barn i skolåldern till arbetsuppgifter i andra länder, och för att det ska vara möjligt ses det som viktigt att de utlandssvenska familjerna ska ha tillgång till undervisning som motsvarar den svenska skolans. Av samma anledning utgår statsbidrag för den utlandssvenska elev som väljer utbildning i Sverige, och det finns en målsättning att aktivt stöda möjligheter till utbildning av god kvalitet och ett brett utbildningsutbud för dessa elever i Sverige.

De tre riksinternatskolorna Grennaskolan, Lundsbergs skola och Sigtunaskolan Humanistiska Läroverket har till uppgift att i första hand anordna utbildning för utlandssvenska barn och ungdomar (10 kap. 1 § skollagen). Det är också vid riksinternatskolorna som en majoritet av de utlandssvenska elever som studerar i Sverige finns. Av de utlandssvenska gymnasieeleverna var det 20% som läsåret 1998/99 valde att gå i en kommunal skola. 1996 beslutades om förändringar i statsbidragssystemet med syfte att ge utlandssvenska elever ökade möjligheter att välja skolformer i Sverige. Mot bakgrund av detta fanns det ett intresse av att följa elever som studerar vid

riksinternatskola. Det har också funnits en önskan om att med studien fånga in röster från andra skolformer än riksinternatskolorna.

Utlandssvenska elever i Sverige

Gruppen utlandssvenska elever som studerar i Sverige är en heterogen grupp. Deras erfarenheter skiljer sig åt beroende av vilka länder de bor i, hur länge de har bott utomlands, flyttningsmönster och grad av kontakt med det svenska samhället. Den gemensamma nämnaren för utlandssvenska elever är att elevens vårdnadshavare är bosatt utomlands för kortare eller längre tid och att minst en vårdnadshavare har svenskt medborgarskap (prop. 1995/96:89).

Något som kännetecknar de utlandssvenska ungdomarnas livssituation är att de (eller i något fall endast deras föräldrar) har lämnat Sverige och för längre eller kortare tid har varit bosatta utomlands. De (eller föräldrarna) har beslutat sig för att förlägga ungdomarnas gymnasiestudier i Sverige. Uppbrott kan beskrivas som ett centralt drag i deras livssituation. Kanske har de inte bara brutit upp från Sverige utan också från andra länder. Gymnasiestudierna innebär ytterligare ett uppbrott, de lämnar den nuvarande vistelseorten och den här gången gör de det utan föräldrarna. De står inför att ännu en gång etablera sig på en ny plats och ska inlemmas i en ny gemenskap. För en del är Sverige ett främmande land som de själva aldrig bott i. För andra är Sverige ett av flera ”hemma”, för åter andra är Sverige hemma. Att de befinner sig i Sverige är för en del av dem ett resultat av ett eget frivilligt val, medan det för andra är en situation de inte själva har valt. Den nya situationen innebär också att ha två ”hemma” – ett på studieorten och ett där familjen bor.

I enlighet med utvärderingsuppdraget var tanken att vi skulle fokusera på områden som elevernas sociala nätverk, förväntningar, socialisation och akulturation.

Syfte och urval

Brevväxlingsprojektet har en kvalitativ ansats. Kvalitativa respektive kvantitativa metoder är verktyg och deras användbarhet beror på vilka forskningsfrågor som ställs och därmed vilken typ av fenomen som undersöks och vilket syfte som undersökningen har. Kvalitet syftar på arten, beskaffenheten av något, kvantitet syftar på hur mycket, hur stort, mängden av något (Kvale 1997).

Brevstudiens syfte var att utifrån brevväxling som metod ge en djupare kunskap om hur de utlandssvenska eleverna själva upplever livet som utlandssvensk elev i svensk gymnasieskola. Det ger en fenomenologisk ansats för studien – den handlar om hur enskilda människor uppfattar och förstår den sociala verklighet där de lever; om hur de beskriver och rör sig i sin livsvärld (Schutz 1973). Kunskapsmålet är ökad förståelse av den individuella erfarenheten snarare än generaliserbarhet. Genom att under en tid följa några elever och ta del av deras reflektioner kring såväl skolliv som livet utanför fanns möjligheten att få en fördjupad bild. Avsikten var alltså inte i första hand att få med så många elevers upplevelser som möjligt eller ens så många upplevelser som möjligt utan att få en så djup och resonande bild som möjligt av några enskilda elevers erfarenheter (Kajiser & Öhlander 1999).

Frågan om representativitet får därmed en annan innebörd då kunskapsmålet är förståelse av det enskilda snarare än att producera mer generellt giltiga förklaringar.

Eleverna som deltagit i studien har inte varit utvalda för att de på något speciellt vis antas representera gruppen utlandssvenska elever i Sverige.

Urvalet, några elever vid var och en av de tre riksinternatskolorna och några elever som går i kommunal skola svarar mot den önskan om spridning som fanns i projektet.

Metoden för att samla in elevernas erfarenheter – brevväxling under närmare tre år – kräver ett stort mått av engagemang från eleverna. En förutsättning var elevernas lust att delta. Det inledande brev, i vilket vi sökte kontakt med elever, som delades ut till alla utlandssvenska elever i gymnasiets år 1 hade rubriken ”Till dig som gillar att berätta och skriva”. De elever som svarade på brevet och som sedan kommit att delta i brevväxlingen under tre år skall uppfattas som ett urval elever för vilka lusten att skriva och brevväxla är betydande. För projektets syfte var detta ett rimligt urval.

Informanter

Vi har brevväxlat med 17 elever. Det inledande brevet skickades till de totalt ca 90 utlandssvenska elever som påbörjade sin gymnasieutbildning i Sverige läsåret 1997/98. Alla som visade intresse för att delta fick vara med.

Närmare 1/3 av eleverna i studien (5 av 17) går vid kommunal gymnasieskola. Det kan anses motiverat med hänsyn till att det ligger i brevstudiens syfte att om möjligt göra jämförelser mellan å ena sidan kommunala och fristående skolformer, och å andra sidan riksinternatskolorna.

Könsfördelningen bland eleverna som deltar i brevväxlingen är ojämn: tre pojkar och fjorton flickor har ingått i studien.

Sedan dess början har tre elever slutat på sina respektive skolor (riksinternat). En av dem har valt att inte vara kvar i studien, medan de andra två eleverna har valt att fortsätta brevväxlingen.

Ett problem som uppstod var att de två elever i studien som gick på Lundsbergs skola lämnade skolan. Den ena fortsatte brevväxlingen medan kontakten upphörde med den andra eleven. Vi gjorde försök att få med nya Lundsbergselever i samma årskull, men utan framgång.

Trots att studien inte har som syfte att spegla ett representativt urval och trots att vi då studien planerades kalkylerade med avhopp, beslutade vi att försöka värva nya elever från Lundsberg. Vi vände oss till utlandssvenska elever som började sina studier läsåret 1998/99. Av fyra stycken som svarade på uppropet hoppade tre av från studien efter 1-3 brev. Den återstående eleven har inte kunnat följas under hela sin gymnasietid, och inte skrivit lika många brev.

Brevväxlingen har pågått under elevernas hela gymnasietid, utom för de nytillkomna eleverna från Lundsbergs skola.

Totalt är det 20 elever som har svarat på uppropet vid något av de tillfällen då vi sökt efter informanter. Av dem har 3 hoppat av efter 1-3 brev.

I texten har elevernas namn och vilka länder de bott i avidentifierats. I citat ur breven har texten redigerats så lite som möjligt.

Fem terminers brevväxling

Varje termin har vi skrivit och fått tre brev från varje elev.

Varje brev från oss har innehållit ett gemensamt frågetema. Vi har rört oss från mer svepande frågor där vi försökt skaffa oss en bild av var och en av eleverna, hur de valt skolform och deras allmänna intryck av skolan, till mer konkreta och tydligt avgränsade frågor av typen ”beskriv platsen där du brukar göra dina läxor”. De övergripande frågorna har delvis fungerat som ett ”sökarljus” för att fånga upp intressanta frågeområden att gå vidare med.

Redan från början var det klart att vi skulle fokusera på områden som sociala nätverk, förväntningar, socialisation och akulturation. Brevfrågorna utformade vi vartefter, i diskussion med projektgruppen på Skolverket och utifrån de brevsvår vi fick.

En ambition har varit att knyta an till frågeställningar som varit aktuella i projektets övriga delar, till exempel enkäter till föräldrar. I enkäterna framkommer att många föräldrar vill att deras barn ska ”stärka banden med det svenska samhället och Sverige” genom att gå en gymnasieutbildning i Sverige. När det gäller valet av internatskoleformen är trygghet ett återkommande motiv i föräldraenkäterna. Vi bad eleverna skriva om ”svenskhet” och banden till Sverige, och om trygghet i ett par brev.

Vi har bitt eleverna berätta om sin bakgrund och varför de valt just den skola de går i, förhoppningar och farhågor innan de började och hur de tycker att skolgången och vardagslivet fungerar.

Brevskrivarna har fått beskriva en vanlig dag, den eller de platser där de gör sina läxor, skolbyggnaden och hur olika grupperingar använder sig av olika delar av skolan.

Vi har frågat om vänskap och umgänge, om att få vara ifred alldeles för sig själva och att vara tillsammans med andra.

Reflekterande, tillbakablickande och framåtblickande, jämförelser mellan förväntningar och hur det sedan blev, har varit återkommande moment i brevstudien. Någon gång varje läsår har någon form av avstämning gjorts: Hur har tiden som gått varit? Hur har dina förväntningar uppfyllts? Hur ser du på framtiden?

I samband med att ett par elever slutade på sin skola efter några terminer blev vi varse att beskrivningen av tiden i skolan förändrades hos dem. Vi märkte att de reflekterade mer kritiskt om internatskoletiden (vilket i och för sig inte var så konstigt med tanke på att de valt att lämna skolan). Det fick oss att fundera över vilken möjlighet eleverna har att betrakta skolan så länge de går där och på sätt och vis är utlämnade åt skolan. Det gjorde att vi bestämde oss för att be eleverna skriva ett brev efter skoltidens slut där de såg tillbaka på tiden i skolan. Hösten efter gymnasietidens slut skrev vi ett sista brev till eleverna. Vi bad dem berätta om vad de gör nu, och frågade vad de tror att de gör om tio år. Vi frågade dem också vilken betydelse deras gymnasietid har haft för deras planer för framtiden.

Våra skrivanvisningar har inskränkt sig till uppmaningar som ”skriv

så mycket eller lite du vill”, ”håll dig strikt till brevets tema eller gör utvecklingar”, plus att vi angivit ett datum för svar. Då och då under brevväxlingens gång har vi återknutit till studien, markerat att det här inte bara är en vanlig brevväxling mellan privatpersoner utan är en brevväxling med speciella syften. I breven har vi utdelat ”uppgifter” och lämnat feedback på tidigare brev. Brevväxlingen har med åren fått en alltmer personlig ton, med personliga hälsningar, små gubbar och andra krumelurer i marginalen. Då och då har eleverna kommenterat deltagandet i studien – frågor kring studiens syfte, hälsningar till Skolverket, att brevväxlingen ses som ett bra tillfälle att få bearbeta de egna erfarenheterna.

Vår målsättning har varit att skapa ett skrivklimat där eleverna kunde uppleva att det var deras erfarenheter som stod i centrum för vårt intresse och inte om de formulerade dem språkligt korrekt eller inte.

Översikt över brevväxlingens teman

- Skolval, förhoppningar och farhågor innan du började och hur du nu tycker att det fungerar
- Beskriv en vanlig dag
- Hur har det första året varit?
- Beskriv den eller de platser där du gör sina läxor
- Om att få vara ifred, alldeles för sig själv och att vara tillsammans med andra
- Om skolbyggnaderna och hur olika grupperingar använder sig av olika delar av skolan
- Vänner och ovänner
- Mitt i skolgången. Se framåt och bakåt, hur har det varit? Hur kommer det att bli?
- Traditioner
- Att vara svensk
- Föräldrars oro, trygghet
- Utbildningens kvalitet – rustad för livet?
- Reflektera över och kommentera hela brevväxlingen
- Efter gymnasietidens slut

Vissa av ungdomarna har tagit till sig det – och i breven kan vi se exempel på hur de tillåter sig att leta efter ord, försöka hitta en ny ingång, stannar upp och läser igenom vad de skrivit och kommenterar: ”Jag fattar knappt själv vad jag har skrivit nu.” Andra håller en mer formell ton i breven.

I ett inledande skede av studien diskuterades om det skulle vara möjligt att studera elevernas språkutveckling genom breven. Vi har inte tittat speciellt på det. Det har varit innehållet som stått i fokus för vårt intresse och inte elevernas språkliga förmåga, vilket vi även betonat i breven. Många av eleverna går den engelskspråkiga gymnasieutbildningen IB och några av dem besvarade vårt upprop på engelska. Vi ställde inte som krav för det fortsatta deltagandet att de skulle skriva på svenska, men vi svarade dem på svenska. Även här var vår utgångspunkt att vi inte ville att språket skulle vara ett hinder för elevernas möjligheter att ge uttryck för sina erfarenheter. Alla utom en elev övergick efter ett till två brev till att skriva på svenska. En elev skrev på engelska hela brevväxlingen.¹ Under brevskrivandets gång har det hänt att elever kommenterat sitt förhållande till svenska språket – att de har problem med språket, att de har svårt att hitta ord de söker.

Vi har fått 182 brev. Det är tydligt att en del av eleverna förhåller sig ”självständigt” till vårt brevväxlingsprojekt och kanske inte svarar på breven ett och ett utan för ihop två ”brevuppgifter” och svarar med ett brev på båda två. En del brev är handskrivna, andra är skrivna på dator.

Brev som metod och material

Innan vi övergår till att skriva om hur vi har bearbetat och analyserat det material vi samlade in under brevväxlingen ska vi dröja vid brev som metod och material.

I vårt uppdrag låg att samla in elevröster om utbildning i Sverige för utlandssvenska ungdomar med hjälp av brev. Bakom metodvalet låg dels önskemål om en longitudinell studie, dels tidigare erfarenheter av att fånga upp elevperspektiv på skolan genom brev. I en studie (Skolverket 1999) med syftet att lyfta fram bilden av elevernas skola samlades en huvuddel av materialet in via brev. Studien omfattade

¹ En tendens bland de elever som först svarade oss på engelska tycks vara att breven blev mindre omfattande i samband med att de övergick till att skriva på svenska.

elever i grundskola (från årskurs fem) och gymnasieskola i Sverige och brevväxlingen pågick i tre år. Brevväxling sågs som en metod för att relativt förutsättningslöst få del av elevers tankar om och erfarenheter av skolan (s 10). Att låta studien löpa över en längre tidsperiod innebar metodologiska fördelar jämfört med en insamling vid ett enda tillfälle, t ex via uppsatser. ”För det första blir en longitudinell undersökning mindre känslig för händelser i omvärlden, tillfälliga stämningar och opinioner hos respondenten. För det andra bör reliabiliteten i data öka som en effekt av att en trygg och tillitsfull relation mellan forskare och respondent kan byggas upp över tid” (Skolverket 1999:10).²

Metoden har praktiska fördelar. Den är relativt oberoende av var brevskrivarna befinner sig geografiskt. De ungdomar som följdes i vår studie var spridda över stora delar av Sverige och vi slapp tids- och kostandskrävande resor för att träffa dem. Under studiens gång har en av eleverna lämnat Sverige, och det har varit möjligt att fortsätta kontakten.

I en brevväxling utväxlas brev under lång tid. I brevstudien har vi haft kontakt med brevskrivarna vid 14 tillfällen fördelat på närmare tre år. Även andra metoder kan användas för en longitudinell studie. Ett alternativ till brevskrivande kunde ha varit intervjuer, men det är svårt att föreställa sig en lika frekvent kontakt med tanke på de resurser som i så fall skulle krävas. Å andra sidan skiljer sig brev och intervjuer åt beträffande volymen på det material som samlas in. Utifrån vår erfarenhet att arbeta med intervjuer har vi många gånger upplevt att breven ger förhållandevis lite information vid varje kontakt jämfört med vad man får vid till exempel en intervju där en enda intervju kan pågå 1,5-3 timmar och i transkriberad form uppgå till ett femtiotal sidor.

² För utförligare beskrivning av de överväganden som låg bakom valet av brevskrivning som metod se Skolverket 1999, s 7-18, och Skolverket 1999a.

Brevformen karakteriseras också av fördröjning mellan fråga och svar. Då så få brev utväxlas gör det att effekten av att forskaren driver informanten vidare i sitt reflekterande genom följdfrågor uteblir eller försvagas kraftigt. Det kan leda till att reflekterandet inte når samma djup. Samtidigt tydliggör brevskrivning ett fenomen – det situationsbundna i vad vi uttrycker och hur vi tolkar våra erfarenheter. Följdfrågan som ställs i nästa brev kan kännas irrelevant sex veckor senare i en annan sinnesstämning. Det vill säga – intervjun har kanske möjlighet att locka fram en djupare reflektion, men svaren behöver inte nödvändigtvis vara sannare. Kanske sannare för stunden.³ Och kanske kan mängden av utsagor i en intervju i jämförelse med de mer fåordiga breven lätt få till följd att de ges större betydelse? I breven vägs orden, formuleringar kan ändras, strykas över, brevskrivaren kan börja om på nytt, läsa igenom, fundera över om man tycker att vad man skrivit stämmer med vad man haft för avsikt att skriva. Det är en större distans i formulerandet av ”erfarenhet” i breven, jämfört med intervjuens närhet, omedelbarhet, den speciella sorts ”magi” som kan uppstå vid en intervju.

Ett drag som framhållits hos (brev)skrivandet är dess medvetande- och meningsskapande effekter (Skolverket 1999). Skrivandet fungerar distanserande, reflekterande. Detsamma gäller på många sätt även vid djupintervjuer (Ehn 1991). När intervjuaren speglar informanten lyfts det subjektiva, kanske inte till objekt men till fenomen, till något mer generellt. Men att skriva innebär att informanten distanserar sig och reflekterar med mindre grad av inblandning från den intervjuande. På gott och ont – gott kan vara att forskaren styr mindre genom att inte vara lika påtagligt närvarande (med nickar, hummanden och följdfrågor). Informanten kan ostört utveckla en egen tankegång. Det negativa kan vara att effekten av att forskaren genom följdfrågor driver informanten vidare i sitt reflekterande uteblir. Genom den extrema fördröjning av responsen som brevformen innebär blir det svårt att nå samma djup i reflekterandet.

3 I det näst sista brevet skickade vi kopior på alla brev de dittills hade skrivit, och våra brevskrivare fick möjlighet att läsa och kommentera hela brevväxlingen och även ”ändra”. Deras svar påminde oss om att perspektiven ändras för tonåringar i skolan. Vi fick flera synvinklar, fler aspekter och kunde, förutom att se hur perspektiven förändras, se att förhållanden och erfarenheter kan beskrivas på olika sätt samtidigt. Det kan vara både svårt och lätt, både kul och tråkigt osv samtidigt. Bilden som målas upp blir inte så polerad och logisk, utan irrationella och motsägelsefulla sidor – som ju livet är fullt av – blottas.

Att reflektera över sina liv och sina erfarenheter är troligtvis inte något nytt för eleverna som deltagit i brevkstudien utan något de är bekanta med genom skolan. Etnologen Birgitta Svensson talar om ”biografering” (Svensson 1997). ”I skolan förkunnas ständigt biograferingens konst – att berätta sitt liv på olika sätt. Man särskiljer sig från varandra genom att skriva uppsatser om sin framtid, om det just passerade sommarlovet eller om sin barndom” (Svensson 1997).

Information som insamlas vid ett tillfälle ger information från ett enskilt nedslag i den intervjuades liv. Här framträder en fördel med brevväxlingsmetoden. Att brevväxlingen pågår under en lång tidsrymd innebär att berättelsen om det egna livet inte utformas vid ett och samma tillfälle. Uppfattningar och beskrivningar av det egna livet är starkt färgat av faktorer som stämningar, lokalteter, interaktionen mellan informant och intervjuare och även av att det egna livet kan ses i olika ljus olika dagar (jfr Arvidsson 1998; Tigerstedt, Roos och Vilkkö 1992; Skolverket 1999). Våra brevskrivare får flera år på sig att berätta om sig själva vilket ger en mångfacetterad bild av dem själva och deras liv.

Att göra en longitudinell studie innebär att göra nedslag i olika tider, med olika ögon.

Samma historia berättas om och om igen, ibland med små förskjutningar. Ibland förändras perspektivet helt som när en elev har lämnat skolan. I brevväxlingen berättar eleverna om sina liv. Till skillnad från om de berättat i form av intervju eller uppsats t ex har brevväxlingen inneburit att de berättat vid upprepade tillfällen. Speciellt med den här berättelsen är att den har berättats inte vid ett tillfälle utan vid flera tillfällen. Perspektivet i berättelsen är ibland ”här och nu” och ibland tillbakablickande eller framåtblickande. Det är en berättelse som berättas om och om igen, och de olika berättelserna läggs delvis över varandra. Den första berättelsen berättas i början av gymnasietiden. Innehåller en bakgrund/tillbakablick, fonden till varför eleven är där hon är nu, hur hon ser på sin situation, hur hon såg på sin situation innan hon hamnade där (förväntningar), och ett första ”hur det blev”. Den har successivt fått nytt stoff, större del av framtiden har erövrats. Sista berättelsen när de slutat skolan, ca sex månader efter det att de slutade skolan. För vissa har nya erfarenheter lagrats på de tidigare berättelserna.

Berättelsen är också speciell genom att brevväxlingen för eleverna

sammanfaller med ett nytt skede i livet. Eleverna är med om något, en ”resa” så att säga – det handlar alltså inte om att bara reflektera kring något ”vardagligt” utan något ”ovardagligt”.

I den tidigare nämnda Skolverksstudien (1999) kombinerades brevskrivning i studiens slutfas med intervjuer, så kallade ”gridintervjuer” (för utförligare beskrivning se Skolverket 1999a) I vår studie gjorde vi valet att hålla oss konsekvent till brevväxlingsformen och dess anonymitet. Vi har inte träffat eleverna och vi har inte besökt skolorna. Tanken med att vi själva avstod från att träffa både elever och skolledning var att poängtera brevväxlingens speciella särart. Det är ju ett sätt att kommunicera på som inte förutsätter att brevskrivarna har träffats. Brevväxlingens särskilda form av kommunikation – som ger möjlighet till relativt stor förtrolighet – kunde riskera att störas vid ett fysiskt möte. Genom att hålla kontakten inom samma sfär fick vi möjlighet att behålla förtroligheten brevväxlingen ut. Vi ville inte heller färgas så mycket av andra intryck av skolorna – det viktiga är inte att komma åt någon objektiv sanning om att vara utlandssvensk elev utan att låta elevernas egna röster i så stor utsträckning som möjligt komma fram.

Till problemen med brevväxling som metod hör att själva metoden i sig är ett urval. I vårt introduktionsbrev söker vi kontakt med ”dig som gillar att skriva och berätta”. Redan här gör vi alltså ett urval. De som brevväxlar med oss är elever som själva tycker om att skriva. Uppenbart är också att brevskrivandet varit en form som lockat flickor i betydligt större utsträckning än pojkar. Gemensamt för alla elever som deltar i studien är att de är relativt duktiga på och intresserade av att skriva.

Livsvärld

Syftet med brevstudien var att ge en fördjupad kunskap om hur några utlandssvenska elever själva upplever livet som utlandssvensk elev i svensk gymnasieskola. Som utgångspunkt för både insamling av materialet och analysen av det ligger en fokusering på elevernas vardagliga verklighet och hur de definierar, uppfattar och rör sig i den. Inom etnologi och antropologi är studiet av vardagen ett av de centrala områdena (se t ex Kaijser och Öhlander 1999). Beroende på vilken företeelse i vardagen som studeras kan olika teoretiska perspektiv och begrepp användas.

Den tyska sociologen Alfred Schutz begrepp livsvärld har varit ett

sätt att börja strukturera elevernas erfarenheter (Schutz 1973). Livsvärlden är den del av verkligheten där människan befinner sig rent fysiskt, och där samspelet med andra människor sker i direkta kontakter, ansikte mot ansikte (Schutz 1973).

Att tala om den värld som omger människor idag i singularis kan tyckas tveksamt. Världen brukar snarast associeras till mångfald, globalisering, geografiska förflyttningar och fragmentering (Ziehe 1982/86; Fornäs, Boethius, Reimer 1993). Sociologen Göran Ahrne skriver om livsvärldsbegreppets tillämpbarhet idag, i en värld som präglas av betydligt större mångfald och rörlighet än när Schutz på 1940-talet gjorde sin definition av det.

”Vitsen med begreppet livsvärld är ju att påpeka att det för individen är en enda värld, visserligen med många olika objekt och osammanhängande meningssammanhang. Men för varje individ framstår allt detta som en sammanhängande yta som han eller hon försöker fatta och definiera. /.../ Det är väl troligt att det sk moderna livet på detta sätt är mer komplicerat och innehåller mer rent kvantitativt än en normal vardagsverklighet för ca 100 år sedan. Men för den enskilde individen är vardagsverkligheten alltjämt ändå en enhet” (Ahrne 1981:54).

Världen som den möter en människa kan alltså vara både geografiskt uppsplittrad, mångtydig och motsägelsefull, men individen, menar Schutz, skapar enhetlighet och sammanhang i det osammanhängande. Och det är genom sitt aktiva och medvetna handlande som individen håller ihop sin livsvärld (Schutz 1973).

Vi är dels intresserade av den geografiska aspekten av livsvärlden för ungdomarna i studien och dels hur de strukturerar den. De är ”utlandssvenskar”, det vill säga svenskar bosatta i utlandet, som valt att förlägga sina gymnasiestudier till Sverige. De har redan en eller flera gånger brutit upp från ett land tillsammans med familjen. Den här gången är det bara de själva som bryter upp – familjen stannar kvar. Deras livsvärld är geografiskt uppsplittrad och det fysiska avståndet mellan centrala delar i livsvärlden kan i många fall vara stort. Vi har mött eleverna i en tid när deras tillvaro genomgått en förändring. Vi får följa dem när de ritar upp sin nya karta, geografiskt och mentalt.⁴ Hur kartan kommer att se ut handlar dels om vilka platser

⁴ Mer än så: vi uppmanar dem att rita upp den nya kartan i breven till oss. Men många av brevskrivarna talar själva om behovet av att få tillfälle att bearbeta förändringen och sin nya situation.

som ingår i livsvärlden, dels om i vilken utsträckning ungdomarna har tillgång till dessa platser.

Hur förhåller eleverna sig till världen, fysiskt och mentalt? Vilka platser består livsvärlden av? När och hur kan de nå olika delar av livsvärlden? Hur laddas olika platser? Hur förbinds olika platser med varandra (Jfr Reimer 1993)?

För uppföljningen av de utlandssvenska ungdomarnas utbildning i Sverige är det utformningen av tillvaron i Sverige med utbildning, fritid och boende som är av huvudintresse. Utbildningsorten i Sverige är åtminstone i tid räknat basen i elevernas livsvärld. Även här intresserar vi oss för hur de beskriver sin vardagsvärld, hur de rör sig i den och hur de förhåller sig till den.

Att de befinner sig i Sverige är för en del av dem ett resultat av ett eget frivilligt val, för andra är det en situation de inte själva har valt. Vilka krav och förutsättningar upplever de att situationen rymmer? Hur hanterar de själva omställningen? Hur förhåller de sig till det nya? I vilken grad accepterar de eller tar avstånd från situationen?

Ungdomarna befinner sig när studien inleds i en för dem ny miljö och livssituation, på långt avstånd från övriga familjen. De ska inlemmas i en ny social gemenskap. Hur beskriver de det nya sociala sammanhanget? Hur förhåller de sig till det? Vilken är gemenskapens gränser och villkor? Känner de sig delaktiga eller inte?

Vi har valt att beskriva elevernas anpassning till den nya situation de ställts inför som en process där de reviderar ”kartan” över den egna livsvärlden. Elevernas livsvärld sträcker ut sig såväl rumsligt som mentalt. Kartan som metafor ligger nära till hands när det gäller människor som rör sig geografiskt, flyttar sig mellan olika platser i världen.

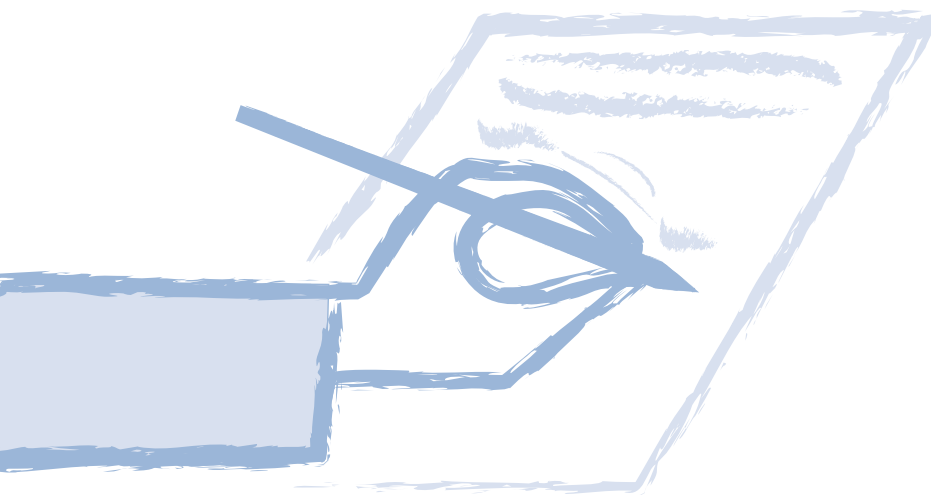
Under brevväxlingen har eleverna vid olika tillfällen fått rita upp och kommentera kartan. Vi har gjort nedslag då vi ställt frågan om hur de ser på livet som utlandssvensk elev för tillfället. Vi har ställt frågor om hur de beskriver och förhåller sig till och rör sig i sin livsvärld. Vi har försökt utröna vilka platser deras livsvärld omfattas av och vilken betydelse de tillmäter olika platser. Hur förhåller de sig till avstånd mellan platser – de stora avstånden till platser ute i världen, och de små avstånden mellan boende, skola och fritid. Var tillgodoses olika behov?

3 Brevskrivarna

I de första breven presenterar sig de utlandssvenska ungdomarna och berättar var de bott och något om varför de hamnat på internatskola och i kommunala skolor i Sverige. Det visar sig att eleverna har mycket olika bakgrunder.

I flera fall är det en bild av rörliga liv, ibland med upprepade förflyttningar.

Några har aldrig bott i Sverige, en har bott utomlands bara ett år och nu flyttat hem med familjen, en har aldrig bott utomlands men har föräldrar som flyttat. Drygt hälften av de sjutton eleverna har bott halva livet (åtta år) eller mer utomlands. Bland dem är det en elev som inte talar svenska när hon börjar i gymnasieskolan. De övriga behärskar svenska språket i varierande grad. Några skriver till oss på engelska, alla utom en av dem övergår efter det inledande brevet till svenska. I vissa fall kan vi konstatera brister i språket, i några fall konstaterar elever att de upplever svårigheter i kommunikationen på svenska. Ingen tar däremot upp bristande kunskaper i svenska.

4 Välja utbildning i Sverige

När vi möter de utlandssvenska ungdomarna som ingår i studien har deras livssituation nyligen genomgått en stor förändring. De har kommit till Sverige för att gå sin gymnasieutbildning. Det innebär (med något undantag) att de befinner sig i en för dem ny miljö och livssituation, på långt avstånd från övriga familjen, där de ska inlemmas i en ny social gemenskap.

Motiven för att välja att förlägga gymnasieutbildningen i Sverige varierar och många gånger samverkar flera motiv.

Flera elever berättar att valet av skola inför gymnasiet haft betydelse för hela familjens situation (och vi kan ana lojalitetskonflikter i familjen i samband med skolvalet). När Linas familj flyttade utomlands var det meningen att de skulle återvända till Sverige i samband med att Lina skulle börja gymnasiet. Men planerna ändrades, ”hela familjen trivdes jättebra så det var mig det ’hängde’ på om dom skulle stanna kvar.” Lina skriver att ett alternativ hade kunnat vara att delta i svenska skolans distansundervisning, men av flera anledningar sågs det som ett dåligt alternativ. ”Några av mina kompisar har gått där och dom verkade ha tråkigt och dom var jämt så slöa. Dessutom så måste man gå om de år som man missat på riktig skola i Sverige.”

Att skapa kontinuitet

Livssituationen för många utlandssvenska familjer är föränderlig. Förlängda utlandskontrakt eller förflyttningar till andra länder, perioder utomlands varvas med vistelser i Sverige. Och oftast följer förändringarna inte skolåret. Att förlägga gymnasieutbildningen till Sverige beskrevs av flera elever som ett sätt att skapa kontinuitet i en föränderlig livssituation – ett sätt att brygga över mellan olika utlandsvistelser, eller mellan vistelse utomlands och i Sverige.

När Annas föräldrar bestämde sig för att familjen skulle flytta utomlands i ett år – det år då Anna gick sista terminen i årskurs nio och första terminen på gymnasiet – var Anna negativ till att följa med. Familjen planerade då för att Anna skulle kunna flytta tillbaka till Sverige och bo inackorderad ett halvår före den övriga familjen för att börja gymnasiet. Även för Annas familj ändrades planerna. Utlandsvistelsen förlängdes vilket fick konsekvenser för Annas skolgång.

För Anna var utbildningen i Sverige ett sätt att brygga över mellan en kortare utlandsvistelse och återvändandet till Sverige som skulle inträffa under gymnasietiden. I och med att utlandsvistelsen förlängdes blev valet av en svensk gymnasieskola dessutom ett sätt att undvika kollisionen mellan de olika utbildningssystemen i Sverige och det land familjen flyttat till. När familjen bestämde sig för att förlänga utlandsvistelsen och Anna för att stanna kvar med familjen fick det konsekvenser för hennes utbildning som hon inte hade väntat sig. ”När jag bestämde mig för att stanna blev allt plötsligt mycket mer komplicerat, och jag skulle vara tvungen att läsa IB vilket är mycket svårt, för att få läsa på universitetet i Sverige.” Det skolsystem hon skulle komma in i var inte utformat som det svenska, och hon skulle bli tvungen att gå om ett år, vilket hon tyckte skulle kännas som ett nederlag. ”Jag visste heller inte hur länge mina föräldrar skulle stanna i /stad/ och hur skulle jag göra om de flyttade till Sverige mitt under min utbildning.”

Lösningen blev en riksinternatskola i Sverige. Anna är nöjd med lösningen.

”Jag ska, om allt går efter planerna gå kvar här i på skolan hela min gymnasietid fastän min familj antagligen flyttar tillbaka till Sverige när jag går tredje året. Man kan ju inte bara byta gymnasieskola hux flux. ... Min gymnasietid blir den längsta jag någonsin bor på ett ställe”.

Sara har bott utomlands större delen av livet, i flera olika länder, med bara kortare vistelser i Sverige. För Sara var tanken att tiden på riksinternatskola i Sverige skulle skapa kontinuitet vid ett uppbrott mellan två olika länder utanför Sverige. ”Jag började här för att jag inte ville flytta omkring under gymnasieåren. Jag vill gå ut gymnasiet på ett och samma ställe.”

”Inget alternativ”

De flesta eleverna som deltog i studien skriver att de hade haft olika alternativ att välja mellan. Men några elever skriver att de har valt att gå gymnasiet i Sverige på grund av att det inte fanns något annat alternativ. Tre av dem bodde vid gymnasietidens början i arabisktalande länder där alla tre gick en internationell engelskspråkig utbildning. Alla skriver att eftersom den internationella skolan i det land där familjen var bosatt inte har någon fortsättning efter nionde skolåret stod de inför att välja en annan utbildningsform till gymnasiet.

I inget av fallen betraktades den lokala nationella skolan i landet som ett alternativ.

”Det skulle i så fall vara om jag skulle börja på nån sorts muslimsk flickskola och läsa på arabiska men det var ju inte så aktuellt om man säger så.” Alltså en kombination av religiösa, kulturella och språkliga skillnader som inte ansetts önskvärda att överbrygga.

Ingen av de övriga brevskrivarna kommenterar närmare anledningen till att den lokala skolan inte sågs som ett alternativ.

Ytterligare en elev har skrivit att det saknats alternativ i landet där hon bodde inför gymnasievalet. Eleven har bott i ett spansktalande land och gått i Skandinaviska skolan där och ville fortsätta med den svenska utbildning hon påbörjat.

Att stärka det svenska

För några av eleverna har önskan att antingen stärka de svenska rötterna eller det svenska språket varit en anledning till att välja en gymnasieutbildning i Sverige. Här återfinns flera av de elever som levit en stor del av sitt liv utomlands.

”När jag var tre år gammal flyttade jag till /land/ eftersom min pappa fick ett jobb där”, skriver en elev, ”efter 12 år i /land/ så tyckte jag att det var dags för mig att komma tillbaka till mitt hemland”.

En annan elev skriver att hon ville stärka banden till Sverige, där hon inte har bott sedan hon var tre år. ”Det kändes nämligen lite konstigt, att blivit född i Sverige men att aldrig ha bott där.”

Även kortare utlandsvistelser kan ha skapat ett behov av att återknyta till Sverige och svenska språket. Erik har levit större delen av sitt liv i Sverige. När Erik var i början av tonåren flyttade familjen för första gången tillsammans utomlands, och den första utlandsvistelsen följdes omedelbart av ytterligare en. När familjen ett år senare stod inför sitt tredje uppbrott inom loppet av knappt fem år ansåg de att det skulle vara bra för Erik att få gå sin gymnasieutbildning i Sverige. ”Jag och mina föräldrar tyckte att det var synd att jag skulle förlora mitt modersmål, helt.” ”Att följa med till /land/ var för mig inte ett så upphetsande alternativ”.

En förändring i livet

Några elever beskriver valet att gå i gymnasieskola i Sverige som något som de hoppades skulle innebära en positiv förändring i livet, som ett

sätt att möta skoltrötthet, som en lösning på problem som uppstått, eller bara för att något nytt skulle hända.

”Jag hade haft det ganska jobbigt i /land/”, berättar Maria, ”blev utfrusen av mina vänner och sådana saker, men det hade väl i och för sig ordnat upp sig innan jag åkte. Jag kände mig pigg på något nytt, och jag tyckte att när jag ändå skulle byta skola efter högstadiet så gav det mig ett ypperligt tillfälle.”

Jennifer har bott utomlands sedan åttaårsåldern i ett och samma land. Men under åren utomlands har familjen gått skilda vägar, och sedan några år har delar av familjen börjat återvända till Sverige. Jennifer trivdes i sin skola utomlands men var sugen på något nytt. Dessutom låg det uppbrott i luften, om inte under gymnasietiden så någon gång i framtiden. ”Någon gång hade jag flyttat till Sverige ändå.”

Martin hade gått större delen av sin skoltid i den lokala skolan i det land där han bott sedan lågstadietiden. När han sedan började på den lokala gymnasieskolan blev studieresultaten sämre, och familjen såg en svensk utbildning som en lösning, först på Skandinaviska skolan i landet de bodde i och sedan i en skola i Sverige.

Tryggt boende

En förutsättning för att det ska vara möjligt att välja utbildning i Sverige är att det finns tillgång till ett tryggt boende. Riksinternatskola, annan skolform med möjlighet till elevhemsboende, egen lägenhet, inackordering eller boende hos släkting är olika lösningar som har övervägts av brevskrivarna och deras familjer. Den vanligaste lösningen har varit en riksinternatskola. Andra alternativ än riksinternatskolor tycks bara i enstaka fall och under speciella förutsättningar utgöra ett alternativ.

Av de sjutton elever som ingått i studien var det fem som gick i annan skolform än riksinternatskola när studien inleddes. Fyra av dem började direkt i en annan skolform, en bytte efter ett år på riksinternatskola till annan skolform. Ytterligare en elev började efter ett år på riksinternatskola i en fristående skola i samband med att föräldrarna flyttade till Sverige.

Anna tänkte på inackordering, för en kortare tid, men förkastade den tanken. ”Det tog också emot lite att bo i en främmande familj och försöka passa in där”. Till slut valdes en riksinternatskola. Det var flera olika faktorer som spelade in. ”Skolan ligger nära /stad/

och mina gamla kompisar, jag kunde få en svensk och förhoppningsvis lite lättare utbildning, jag kunde gå N-programmet som jag alltid velat och mina föräldrar kunde känna sig trygga med mig där. Så jag bestämde mig för att flytta hit.”

Lina berättar hur familjen först övervägde att hon skulle bo hos nära släktingar i Sverige och gå i en kommunal skola. ”Vi har varit tillsammans jättemycket och min moster är som en andra mamma kan man säga så det var ett alternativ.” Senare övergavs det alternativet till förmån för en riksinternatskola ”det skulle nog förstöra våra bra relationer lite grann och så kände jag att jag inte riktigt ville det.”

När det gäller de elever som valt kommunalt/fristående alternativ har tre av dem nära släktingar att bo hos. Ingen av dem har nämnt att något av riksinternatskolorna varit aktuella. De övriga två har valt den kommunala skolan för att den har en specialutbildning som bara finns vid ett fåtal skolor i landet.

Den ena av dem gick när vi fick kontakt med eleven i en kommunal skola med specialinriktning, men eleven hade ursprungligen kommit till Sverige via en av riksinternatskolorna där hon börjat för att söka upp sina rötter i Sverige men under förutsättning att det gick att kombinera med en estetisk inriktning på utbildningen. Eleven upplevde att det estetiska inslaget inte var tillräckligt på riksinternatskolan och bestämde sig för att sluta på skolan. När hon ändå var i Sverige sökte hon en skola med den önskade inriktningen här, och familjen skaffade egen lägenhet till henne.

Den andra eleven har ett specialintresse och hade redan planerat att gå en utbildning på en skola med internatboende innan familjen flyttade utomlands. Hon valde att stanna kvar i Sverige och gå gymnasiet för att sedan flytta till familjen utomlands. ”Om jag inte hade kommit in på /skola/ skulle jag ha följt med familjen till /land/ för att gå i skola där. Det hade säkert också gått jättebra.”

Av eleverna som från början valde kommunala/fristående skolor bodde en hos sin mormor och en hemma med familjen som flyttat hem efter ett års vistelse utomlands (pappan var kvar ännu ett halvår), en hade en förälder bosatt i Sverige och bodde hos den.

Familjetradition

För några av ungdomarna var valet att förlägga gymnasiestudierna till Sverige direkt knutet till valet av en speciell riksinternatskola där

någon eller flera familjemedlemmar gått. Under Emilies uppväxt har valet att studera i Sverige hela tiden funnits med som en möjlighet.

”Jag har alltid känt till /riksinternatskolan/ för att det har varit en tradition i min familj att gå här. Min bror, syster, pappa, kusiner och många till har gjort det. Jag hade alltid det valet att börja här.”

Jessica flyttade utomlands i början av tonåren men fann sig aldrig tillrätta med skolan i det nya landet, hon skriver att hon vantrivdes och trodde att allting skulle vara lättare och bättre någon annanstans. ”Eftersom min far en gång gått på /riksinternatskola i Sverige/, så tänkte jag att det var nog det ändå som skulle fungera och jag frågade om jag fick börja där.”

Flera elever har äldre syskon som går i samma riksinternatskola som de själva, ett par har yngre syskon som senare börjar i samma riksinternatskola.

Att valet av riksinternatskola också är en ekonomisk fråga framskymtar men nämns inte särskilt ofta. Det är snarast något som kan utläsas av undertexten, som när en familj står inför att återvända till Sverige under gymnasietiden och eleven skriver att ”pappas företag vill inte betala mitt lilla kalas” när familjen flyttar hem, eller när en elev skriver att utlandssvenskar ofta har det bättre ställt ekonomiskt än vanliga svenskar. Eleverna i studien som går på riksinternatskolor kommer i många fall från familjer där någon eller båda föräldrarna är anställda av ett större internationellt företag som bekostar utbildningen.

Det finns undantag (som kanske visar att det för det flesta inte är något problem). En elev skriver: ”Så var det ’bara’ skolavgiften som var ett litet problem, men min morfar ställde upp och hjälpte oss att pussla ihop ekonomin.”⁵

Att välja program

Nästan hälften av eleverna i studien har valt att studera på IB-utbildningen (International Baccalaureate). Bland de elever som kommenterar valet av program nämner flera stycken att de valt en internationell utbildning på grund av att de tidigare gått i engelskspråkiga skolor, eller att en internationell utbildning gjorde det möjligt för dem att studera vidare var som helst i världen.

”Jag bodde med min familj i /land/ i ett år och gick då nian i

⁵ För flera elever i kommunala skolor gäller att föräldrarna inte är anställda av företag som finansierar studierna.

amerikansk skola. Därför går jag nu IB-utbildningen eftersom det är på engelska. ... Internat + IB, ja då var det bara två skolor att välja mellan”.

”Det fick bli IB linjen för att min Svenska inte var så där otroligt bra innan jag kom hit, och så för att jag har pratat Engelska hela livet. Det var bara en självklarhet helt enkelt.”

En del elever kommenterar relationen engelskspråkig – svenskspråkig undervisning. De tycks inte se någon motsättning mellan önskan att stärka banden till Sverige och kunskaperna i svenska med att gå en engelskspråkig utbildning.

”Den allmänna uppfattningen om att man går IB är då att man kan allt och bara pratar engelska. Det finns sådana också, men de flesta är i IB för att det skiljer från det svenska systemet och för att det är lättare att söka utomlands sen.”

”IB programmet är bra eftersom det kan undervisas över hela världen och de elever som väljer den får många valmöjligheter i livet.”

”Trots att jag studerar på ett internationellt program på engelska känner jag att jag har mycket kontakt med den svenska kulturen och livet, om man kan säga så. Jag pratar mer svenska än jag någonsin gjort förut nu när jag studerar i Sverige på en svensk internatskola och jag har mer kontakt med svenskar. Under de två år som jag varit här har jag börjat förstå livet här i Sverige och situationen och sånt som händer här mer än förut. (Det är svårt att undgå.)”

Genom sin konstruktion är IB-utbildningen inte knutet till den enskilda skolan i samma utsträckning som de nationella gymnasieprogrammen i Sverige vilket gör det lättare att byta skola under pågående utbildning. Två av eleverna i studien som studerade på IB programmet vid en riksinternatskola bytte under skoltiden skola (inom respektive utom Sverige) och en tredje övervägde möjligheten. IB-utbildningen är alltså en utbildning som i dubbel mening håller dörren öppen mot världen: den är internationellt användbar, och det är möjligt att fortsätta en påbörjad utbildning i en annan skola någon annanstans i världen.

Hem till Sverige?

Vi kan konstatera att det bara var för en mindre andel av eleverna i studien (en knapp tredjedel) som skolgången i Sverige hade en direkt koppling till att familjen var på väg att återvända till Sverige.

När studien inleddes var det två elever som hade båda föräldrarna

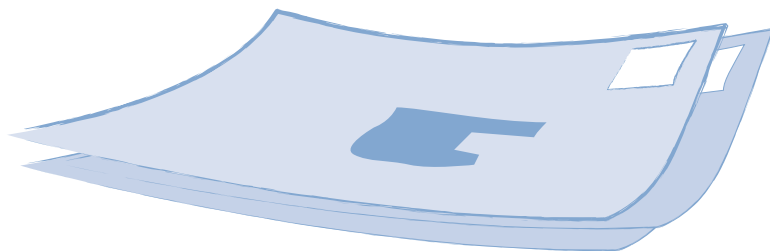
i Sverige. Två elever hade ena föräldern i Sverige vid studiens början. Vid studiens slut var det fem elever vars familjer bodde i Sverige. Ytterligare en elev skulle enligt de ursprungliga planerna bosätta sig i Sverige efter gymnasietiden, men familjen flyttade vidare till ett annat land istället.

För den allra största delen av eleverna (tolv stycken) var skolgången i Sverige en mellanlandning på väg vidare någon annanstans – antingen tillbaka till det land de tidigare bodde i med föräldrarna, eller till ett nytt land. Studietiden i Sverige hade mer karaktären av ett tillfälligt besök än en förberedelse för ett liv i Sverige.

Även om familjerna och eleverna inte i fysisk mening återvänder, flyttar 'hem' till Sverige, så ses det som värdefullt att behålla, förstärka eller förnya banden till Sverige genom att välja gymnasieutbildning i Sverige.

Buffert

Det är inte bara under utlandsvistelser behovet kan uppstå att välja en skolform som har möjlighet att brygga över mellan olika faser. För många familjer varvas utlandsvistelser med vistelser i Sverige, och det kan påverka planeringen även av livet i Sverige. Carls familj bodde under den tid som studien pågick i Sverige (och var alltså i strikt mening inte utlandssvensk). Han och hans syskon går på riksinternatskola i Sverige. Carl har sammanlagt bott ungefär halva sitt liv utomlands i flera omgångar och en av föräldrarna har ett arbete som då och då medför utlandsvistelser. I en sådan situation kan valet av riksinternatskola vara ett sätt att parera eventuella framtida uppbrott.

5 Hemma på två platser

Redan innan de kom till skolan i Sverige började konturerna av den nya ”kartan” över den egna livsvärlden ta form – förväntningarna och föreställningarna om livet som utlandssvensk elev i Sverige. När vi får ta del av den är det som en rekonstruktion, sammanvävd med deras berättelser om ”hur det blev”.

De flesta berättar att de hade haft funderingar om hur det skulle gå att vänja sig vid allt det nya – det svenska klimatet, nya kompisar, avståndet till föräldrarna. Många skriver att de hade förväntat sig att de skulle känna sig ensamma och längta hem. För vissa präglades förväntningarna av att de inte kom frivilligt till skolan. Det fanns även positiva förväntningar – elever som beskriver känslan av att stå inför något nytt och spännande. ”Innan jag började här så tänkte jag att det skulle vara roligt och det är det också därför det är inte likadant som hemma, det är olika skolmetoder, så detta är ganska roligt.” En elev som flyttade till en egen lägenhet och började i en kommunal skola skriver att det var med viss vanda hon såg fram emot att börja om igen i en storstad, ny skola och ”bo ensam och behöva sköta allt själv.”

Elever som skulle börja på riksinternatskola beskriver många gånger att de hade en bild av hur livet på internatskolan skulle gestalta sig. Flera nämner föreställningar om en särskild sorts vänskap som kan ge vänner för livet som förknippades med internatlivet, men även om utstötning och trakasserier. Många föreställer sig också livet som mer styrt av regler liksom att den personliga integriteten kommer att inskränkas. En del bygger sin bild av internatskola på erfarenheter från en närstående – syskon eller förälder, eller genom någon i bekantskapskretsen. För andra är det bilden av internatskolan genom media, litteratur eller film som ligger till grund för föreställningarna. Någon talar om en bild av ”snobbighet” som förmedlats via massmedia och som förknippades med vissa riksinternatskolor. Elever som skulle börja i kommunala skolor nämner ingen lika tydligt uttalad bild förknippad med den skola de ska börja i. Kanske hänger det samman med de kommunala skolornas ställning som ”den vanliga skolan” – den förväntas vara just ”vanlig”. En elev skriver om de överväganden som ledde till att valet av skola slutligen föll på internat: ”En annan sak är

ju att /riksinternatskolan/ är en bättre skola än 'vanliga' skolor. Jag hade ingen lust att gå på en vanlig skola som man inte 'känner' nåt speciellt för, det är bara ett tråkigt ställe med puckade lärare.”

När vi inleder brevväxlingen har eleverna (med något undantag) redan hunnit gå en termin i skolan och de har börjat orientera sig i den nya miljön och gradvis börjat erövra den.

I geografisk mening har basen i brevskrivarnas livsvärld flyttats till Sverige. Eleverna beskriver livet mellan de två polerna – föräldrarna och skollivet i Sverige – med separation, hemlängtan och etablerandet av nya kontakter.

De flesta har haft svårt att föreställa sig att de ska kunna lämna föräldrarna utan att längta mycket efter dem. Men flera av eleverna skriver att omställningen inte blev så stor som de hade förväntat sig. ”Det är klart att man längtar hem någon gång ibland men det är faktiskt inte så hemskt att vara ifrån familjen som jag trodde att det skulle bli.”

Oavsett om brevskrivarna valt internat eller annat boende längtar de hem mindre än de väntat sig. Avståndet till föräldrarna kan till och med ha oväntade positiva effekter med mindre vardagliga konfrontationer och bättre relation.

”Det enda som har hänt i förhållandet mellan mig och mina föräldrar är att vi bråkar mindre, när vi spenderar tid tillsammans blir det mer ”quality time” så att säga.

”Det är konstigt... , man lär sig uppskatta sin familj på ett lite annat sätt när man inte träffas så ofta, och de vardagsliga grälen är nästan bortglömda.”

Uppbrottet kommer i en tid i livet då ungdomarna är på väg att lämna hemmet, på väg mot vuxenliv, frigörelse och självständighet.

”Jag tycker det är skönt att ha flyttat hemifrån. Att känna att man faktiskt klarar sig utmärkt på egen fot. Det känns skönt. Fast ibland saknar jag mamma och min vovsing.”

Många skriver om de nya vännernas betydelse.

”Det känns inte så hemskt att familjen är i /land/ för man har så många vänner här.”

”Jag har fått många nya vänner och vi har kul tillsammans. Mamma, pappa och min lillebror kommer och hälsar på mig då och då. Det ser jag alltid framemot mycket och jag längtar till loven, då jag får åka hem. Hemlängtan har jag nästan jämt, men absolut inte så mycket

så att jag är ledsen och vill hem hela tiden. Nej, det är bara ibland, som allting känns hopplöst och jag bara vill hem till familjen.”

De flesta av eleverna reser till familjen vid längre lov och för de flesta ser det ut att räcka för att hålla ut när hemlängtan infinner sig.

”Ibland längtar jag hem, därför jag tycker att /land/ är mitt hem, värmen, stranden, kompisarna, ja, ja, till föräldrarna också så klart, men den hemlängtan är bara ibland, men jag har ju tur, jag var där i julas och nu ska jag dit till sommaren.”

”Jag visste ju alltid att jag skulle resa hem varje lov och att dom skulle hälsa på mig då och då och det gjorde mig stark.”

Täta kontakter kan hjälpa till att överbrygga avstånden. ”Vi pratar ju nästan varje dag”, skriver en elev, men det tycks inte vara något som gäller för alla. Intensiteten i kontakterna kan skifta liksom sätten att hålla kontakt.

”I början skickade mamma några enstaka brev till mig med teckningar från min lillebror och berättade litet. Men vi pratar så ofta i telefon att vi har slutat med det. Pappa brukar maila från jobbet..”

”Innan mina föräldrar skaffade Internet så blev det bara något enstaka brev då och då, men det blev istället desto roligare att se dem sen. Nu skriver vi lite oftare per e-mail. Det blir svårt att hålla kontakten med alla. ”

”Jag talar ofta i telefon med mina föräldrar och vi faxar till varandra. Om det t ex är en matteuppgift som jag inte förstår faxar jag talet till pappa och han faxar återigen tillbaka talet med en lösning till mig.”

Några nämner besök av familjen. Ofta är det fäderna som står för besöken i skolan, vilket är kopplat till arbetet – i många fall är det pappa som gör resor i arbetet och kombinerar dem med besök i skolan. Mamma håller kontakt via telefon.

”När pappa har möten i Amsterdam och Stockholm brukar han komma förbi här. Ungefär var sjätte vecka.”

Även föräldrarna ska vänja sig vid att ha barnen i ett annat land. Flera elever beskriver att de känner ansvar för att inte oroa föräldrarna.

”Jag ville inte att de skulle vara oroliga, jag ville vara stor och klara allt själv. (...) Mamma ringde en gång i veckan och då hann man inte berätta allt, utan jag sa bara att allt var bra.”

”Om jag berättade att ibland så bryter jag ihop och känner mig så

ensam. Jag kommer alltid över det, så jag vill inte oro mina föräldrar eftersom det är bara onödigt.”

Men samtidigt tycks det vara en ganska allmän uppfattning bland eleverna att föräldrars oro inte bara har med de geografiska avstånden att göra. Föräldrar oroar sig – det hör till ”det är deras jobb”. ”De skulle säkert oro sig även om jag bodde hemma”, skriver en. ”Mamma och pappa dem oroar sig som vilka föräldrar som helst gör. Just nu så är det min framtid, vad jag skall göra efter skolan som oroar dem.”

Samtidigt kan det kännas skönt när föräldrarna till slut flyttar tillbaka till Sverige. Inför ett eventuellt uppbrott i förtid från riksinternatskolan på grund av att föräldrarna flyttar tillbaka till Sverige beskriver en elev slitningen mellan de två hemmen:

”För tillfället vet jag inte om jag kommer att gå kvar här nästa år eftersom mamma och pappa flyttar hem och företaget kommer förmodligen inte att betala mitt lilla kalas. (...) jag vill ju gå kvar och ta studenten här. Fast det är också lockande att bo hemma. För första gången under dom här två åren känner jag att det ska bli skönt att familjen flyttar hem. Jag ser verkligen fram emot trean (om jag går kvar) och just det att få åka hem till mitt eget hem ibland.”

När föräldrarna flyttat hem konstaterar hon att det är skönt att ha familjen hemma ”så att man kan komma hem till sitt absolut riktiga hem när man känner för det.”

Uppbrottet innebär inte bara att ungdomarna lämnar familjen i ett annat land. Många av dem har också lämnat vänner.

”Det som kändes svårast var väl att behöva lämna alla kompisar i /land/, jag är nästan uppvuxen där”, skriver en.

En annan skriver:

”Mina vänner i /land/ har jag nästan tappat kontakten med (mailar med en!), men jag saknar dem inte nämnvärt, tänker att hade det varit äkta vänskap hade inte avståndet spelat någon roll.”

Samtidigt som avståndet till familjen och vännerna utomlands har ökat så är det andra avstånd som har blivit mindre. Flera elever nämner vänner från den tid då de levde i Sverige som de nu får möjlighet att träffa mer. Men att ha en vänskapskrets som befinner sig på olika platser i världen innebär geografiskt att närheten till den ena innebär ett ökat avstånd till den andra.

”De gamla kompisarna i Sverige brukar jag åka och hälsa på, men

alla hemma i /land/, det blir mycket att skriva, och tiden räcker inte till alla. En del uppfattar det som om jag inte längre vill ha kontakt med dem.”

En annan skriver: ”Jag är van vid att ha nära och kära kompisar långt ifrån så det är ingen skillnad. Är man tillräckligt bra kompisar så håller det över avståndet!”

Den egna motivationen att vara i Sverige spelar in för hur man hanterar hemlängtan. De elever som är i Sverige på grund av att de går en eftertraktad utbildning har t ex hög motivation att stå ut med hemlängtan – det uppvägs av att de känner att de får något värdefullt i utbyte. ”Jag trivdes fort i min nya klass och det är faktiskt skolan som håller kvar mig här i Sverige. Skulle jag inte trivas på skolan, skulle jag packa mina saker och resa hem direkt, det lovar jag.”

6 Ett nytt, tillfälligt "hemma"

Saknaden efter föräldrarna och de gamla vännerna avtar för de flesta i takt med att de etablerar sig på den nya studieorten. Det sker en förskjutning mellan det gamla och nya "hemma".

Vardagslivet uppvisar många likheter oberoende av vilka skol- och boendeformer som valts. Vardagslivet är mer reglerat i riksinternatsskolorna, med läxläsningstider och fasta mattider, men flera av internatelevorna beskriver hur det går att göra undantag från rutiner. Vardagen för alla brevskrivare är fylld av lektioner som är intressanta eller tråkiga, umgänge, tevetittande, fritidsaktiviteter och måltider som ska anpassas till dessa aktiviteter. Alla har läxor som ska göras och de flesta förhåller sig fritt till läxläsandet både beträffande tid och plats för att göra det – i korridorer, biblioteket, egna (eller delade) rummet, köket eller annan gemensam plats om det är för stökigt i det egna rummet, efter skolans slut, på håltimmar eller sent på kvällen. Läxtiderna på riksinternatsskolan innebär inte att eleverna nödvändigtvis läser läxorna då.

Att bo utan familjen, vare sig det är på en internatsskola, egen lägenhet eller tillsammans med en släkting, beskrivs av många brevskrivare som en erfarenhet som gör att man växer, blir vuxen och självständig.

Vi kan i breven följa hur eleverna bygger upp en slags personlig "trygghetsstruktur". Oberoende av boendeform beskriver eleverna att det finns personer i deras närhet som de kan vända sig till när de känner sig ensamma, behöver råd eller stöd. Det kan vara en släkting man delar bostad med, skolkamrater, husföräldrar och rumskamrater, en släkting som finns inom räckhåll på en annan ort i Sverige... Föräldrarna vävs in i det egna livet via besök, egen mobiltelefon, fax, e-post.

"Från att familjen har varit min fasta punkt och där jag alltid kunnat hämta styrka, så har nu mina kompisar tagit över den rollen."

"Jag har mina kompisar, mina klasskamrater, allt är toppen, så varför skulle jag inte känna mig trygg i skolan", skriver en elev. "Hemma har jag mormor också ringer jag mina föräldrar varje helg, så bättre kan det nog inte bli."

På riksinternatsskolan finns det alltid människor dygnet runt. Dels

andra elever, dels husföräldrar som ”håller kontroll på innetider, ser till att regler följs, tröstar, skäller, stöttar.” Vissa elever uppskattar närvaron av vuxna på skolan, och knyter dem till sin ”exilfamilj”, medan andra inte känner behov av extraföräldrar.

Att bo själv i egen lägenhet i ett annat land än föräldrarna kan vara prövande. En familj, vänner till den egna familjen (som dessutom har erfarenhet av att leva som utlandssvenskar) kan bli en bra surrogatfamilj.

”Det är skönt att ha så goda vänner som bor så nära mig. Dom betyder mycket för mig och det har dom alltid gjort. Jag går till exempel mycket hellre hem till dom när jag känner mig ensam, än att åka hem till en kompis och dess familj, som jag ju bara känt i 1?-2 år.”
 ”Även i mitt hus bor det urgulliga grannar, jag trivs bra här. Om jag känner mig ensam så ringer jag i första hand alltid hem, annars ringer jag kompisar.”

Några elever på riksinternatskola har syskon eller andra släktingar som går i samma skola, andra skriver om jämnåriga vänner från utlandsvistelsen som går i samma skola. En elev som går i skola med elevhemsboende nämner vänner från hemorten i samma skola, och en elev i kommunal skola har vänner från utlandstiden som bor på samma ort.

Vissa brevskrivare nämner andra personer i Sverige som de har kontakt med. En som går på riksinternatskola berättar att hon har släktingar boende i en stad inte långt från skolan.

”Det är väldigt skönt att veta att man har någon som skulle släppa allt om nåt hände mig och det vet jag att min moster skulle göra. Jag vet att det är en väldig lättnad för min lilla mamma också.”

En har en förälder och halvsyskon i en svensk stad. ”Vi har träffats 1-2 ggr i månaden, och det har varit bra.”

En annan elev har ett syskon som går på en annan skola i Sverige som hon träffar vissa ledigheter.

Vänskap

Vännerna är viktiga under tonåren, det berättar de flesta av brevskrivarna, inte bara de som går på internat. Men går man på internat måste man förhålla sig till många, både jämnåriga och vuxna under en lång tid. Oavsett man vill det eller inte måste man ”försöka vara en bra kompis eller en trevlig fiende mot så många som möjligt”

Vännerna på skolan fungerar som ”surrogatfamilj”.

Men det finns de som ändå upplever att vännerna inte riktigt räcker till: ”...jag har en del vänner här också, men jag kan inte riktigt vara mig själv i alla lägen och även fast vi kan prata om väldigt mycket, så kan jag inte riktigt öppna mig, och anförtra mig till dem helt och hållet. Det är ofta jobbigt att ha dem, som man bäst kan prata med så långt borta.”

Som vi sett tidigare beskrivs vänner som viktiga för alla brevskrivare men beroende på om den som skriver går i riksinternatskola eller i annan skola kan beskrivningarna se olika ut.

På riksinternatskolan är relationer mycket viktiga och består i hög utsträckning av andra som bor på skolan. ”Man bor ju tillsammans med ungefär 30 personer och man ska äta, se på TV sova tillsammans med dem och [skulle] inte klara sig utan kontakter på hemmet.” Vänskapen utsätts också för hårda påfrestningar av att umgås 24 timmar om dygnet. ”Man vaknar med dem, och lägger sig med dem, så det är inte ovanligt att konflikter uppstår.”

Även de brevskrivare som inte går på riksinternatskola har framför allt vänner från samma skola men beskriver sig inte som lika hänvisade till dem. Man kan bygga upp sitt liv kring andra grupperingar. Gillar de inte människorna i skolan kan de umgås med människor utanför skolan, från andra skolor. ”Själv umgås jag med lite alla möjliga, två personer från min klass, mina två bästa vänner i parallellklasser samt lite blandat. ... Jag har även många kompisar på andra skolor.”

Att elever inte kommer överens eller blir osams förekommer i alla skolor, men det är möjligt att de får större konsekvenser för elever i någon av riksinternatskolorna. Flera brevskrivare nämner att skvalter kan vara ett problem på riksinternatskolorna, ”rykten och skit sprider sig fortare än kvickt, och en fjäder blir gärna 10 höns”, och kan ibland få stora konsekvenser.

”Då ska plötsligt alla ”sajda” (stå på sin kompis sida). Så det är sällan bara två som är ovänner, utan gärna hela skolan. Skulle man råka ut för att bli utfrusen på ett eller annat sätt, utan att lyckas lösa problemet, är det bara att packa sina saker och sluta. Det var nyss en kille som fick göra just det pga. att han gått och snackat skit och ljugit ihop saker om folk. Men det är sällan det händer.”

Att leva på någon av riksinternatskolorna innebär att stora delar av

det dagliga livet utspelas i samma miljö. Det innebär också att anpassa sig till det kollektiva livet. Många talar om att möjligheterna att vara ensam har inskränkts av att gå på riksinternatskola. På riksinternatskolor finns det alltid människor i närheten, och skolan är bemannad dygnet runt, hela veckan. Där är man aldrig riktigt ensam länge, även om man har enkelrum. Livet för elever i andra skolformer medför inte samma slutenhet och är mer individuellt anpassat.

En elev som bor i egen lägenhet och har erfarenhet av att bo på internat skriver att till skillnad från internatboendet då hon kunde längta efter att få vara ensam behöver hon nu umgås med människor för att må bra:

”Jag längtar ofta till skolan för att jag inte träffat någon på hela kvällen och natten och ätit frukost har jag också alltid själv. Under veckodagarna kan det vara skönt att vara själv på kvällarna. Framförallt då jag har mycket att göra som t ex. läxor. På helgerna, känner jag mig ofta ensam och det är också då som jag längtar hem som mest.” ”Det gäller att sysselsätta sig med saker och ting som man gillar att göra så går allt bättre.”

Att bo på internat innebär för många att kastas mellan att ha mycket människor omkring sig och – vissa helger – alldeles för lite människor. Den som går i skola där boende och undervisning är åtskilda får uppleva att gemenskapen splittras varje dag, men det kan motverkas genom umgänge efter skolan. För den som sedan tidigare har ett socialt nätverk på bostadsorten blir skillnaderna inte lika stora som för den som är helt ny på orten.

En elev som bor med en släkting skriver om skolgemenskapens tillfällighet. Eftersom skolan har ett stort upptagningsområde bor eleverna på stort avstånd från varandra eleverna skingras varje dag och sprider sig över hela kommunen, ibland flera mil från staden där skolan är belägen. ”Jag brukar umgås med mina klasskamrater på skoltid, men efter skolan så brukar jag vara hemma och försöker vara själv med att till ex. lyssna på musik, göra läxor eller läsa en bok, och det brukar bli lite tittande på tv också. På helgerna är det precis likadant; tar det lugnt och sitter hemma och njuter av tv och att vara för mig själv.”

Riksinternatets omsorger och vuxennärvaro tycks inte vara någon garanti för att slippa helgens ensamhetskänslor. En flicka skriver om känslan av övergivenhet i samband med loven. ”Alla åker hem”. ”Det

känns helknäppt att gå och gruva för loven, och sitta hemma och längta efter att få komma tillbaka till skolan!?! Men det är just så det är, för min del i alla fall.”

Utbildningen

De elever som gått i riksinternatskola är generellt nöjda med sina gymnasieutbildningar. Flera påpekar också att undervisningen håller hög klass och att lärarna ställer stora krav på eleverna. Lärarnas engagemang i eleverna både i fråga om skolarbetet och livet utanför skolan påpekas av flera elever. ”Vi har de bästa förutsättningar här på skolan för att lyckas med studier.” En tror sig gå i den bästa gymnasieskolan i Sverige. ”Jag tror att Grennaskolan är bästa gymnasieskolan i Sverige. Hade jag fått välja fritt hade jag valt en skola utomlands. Annars skulle Sigtuna komma som nästa val.”

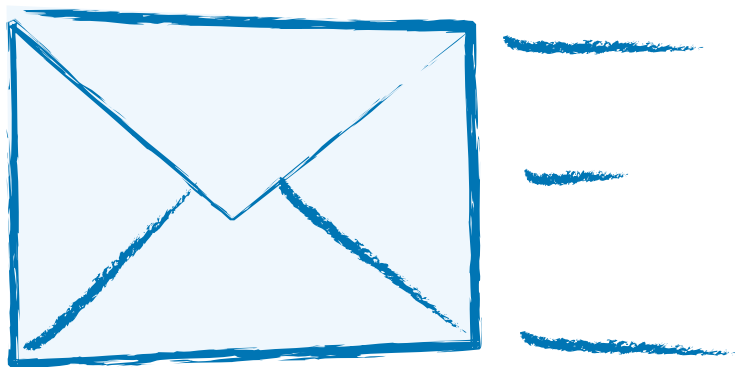
IB-eleverna är nöjda med att utbildningen är gångbar i hela världen men oroliga för att det är svårt att komma in på svenska universitet med IB-bakgrund. Några av dem har också upplevt det begränsade ämnesutbudet på programmet som negativt. En elev (som inte går IB) skriver om IB-elevernas särställning på skolan och att de favoriseras av lärare och skolledning, har förmåner och så vidare. Elever som går på IB-utbildningen upplever sig inte helt accepterade i skolan, oberoende av om skolan är en kommunal/fristående eller riksinternatskola.

Det är svårt att utläsa av materialet om det generellt finns skillnader mellan hur elever vid riksinternatskolorna respektive elever vid fristående/kommunala skolor bedömer sin utbildning, men några ljumma röster kommer från kommunala/fristående skolor. En elev som går en skola med elevhemsboende tycker att skolan är ”hyfsat bra”, men hon ångrar sitt val av program: det enda hon fått lära sig är matte och språk – det gör henne inte rustad för livet, tycker hon. Hon skulle välja naturvetenskapliga programmet om hon fick välja om. Om hon skulle rekommendera något för en person som ska välja utbildning: välj något roligt. En annan elev (kommunal skola) tycker att skolgången inte varit särskilt bra, ”som högstadiet fast svårare”.

”Jag har bara varit på lektioner där fakta har rapats ut i olika meningar från olika lärare.” ”Jag tror det är erfarenheterna som gör att man känner sig mer rustad och det har jag inte fått i min skolgång.”

En elev skriver att hon tycker att riksinternatskolan är en skolform

hon kan rekommendera till andra utlandssvenska elever. Undervisningen är bra, och de flesta lärare är engagerade. ”Fungerar man dessutom på ett elevhem och har råd skulle jag inte tveka”, skriver hon. ”Jag känner dock att det räcker med 3 år, vi har haft omorganisering i skolledningen, vissa elevhemsföreståndare har avgått och det känns inte som om det är den samma skolan jag kom till för 3 år sen, mycket har hänt och jag är ganska besviken.”

7 Banden till Sverige och världen

I de föräldraenkäter som skickades ut till föräldrar till utlandssvenska barn på riksinternatskolorna framkom att ett viktigt motiv till att välja en utbildning i Sverige var att stärka banden till Sverige (se huvudrapporten). Därför ägnade vi ett brev åt svenskhet och banden till Sverige. Vi frågade eleverna om de tyckte att deras band till Sverige hade stärks genom att gå på gymnasieskola i Sverige, om de kände sig mer svenska efter sina två år på skolan än innan de började där. Vi var också intresserade av att få ta del av deras syn på ”svenskhet” – tyckte de att den hade förändrats av att bo utomlands?

Svenskare utomlands

En elev som har bott utomlands i drygt två år skriver:

”Om att vara svensk... Jag tänker faktiskt börja i /land/. Där var man ju svensk och alla tyckte att det var något speciellt med svenskar så när man satt med alla sina svenska kompisar kände man sig väldigt svensk och lite speciell måste jag säga. ... När man flyttar utomlands så håller man ju på den egna nationaliteten extra mycket i form av att man kluttrade svenska flaggor på varenda skolbok, målade svenska flaggor med nagellack på naglarna och massa sånt.”

Det är utomlands de känner sig allra svenskast – det är något de flesta av brevskrivarna konstaterar. Och det spelar ingen roll hur lång utlandsvistelsen eller Sverigevistelsen har varit.

”Eftersom jag bott så länge i Sverige innan jag flyttade utomlands så blev mina band med Sverige inte direkt förstärkta av att jag gick på /riksinternatskola/. I såna fall, tycker jag att jag nog kände mig mest svensk då jag bodde utomlands, för då höll vi på traditionerna och då kände jag mig svensk på ett helt annat sätt än vad jag gjort förut,” skriver en elev som har bott tre år utomlands.

En elev som har bott utomlands större delen av sitt liv, i flera olika länder skriver: ”Jag känner mig inte så svensk som jag trodde att jag var innan jag började på /riksinternatskolan/. Däremot känner jag mig svensk här i /land/. Inte ”utlandssvensk” utan helt svensk, en känsla som inte finns när jag är i Sverige.”

Den här eleven resonerar om orsaken till sin känsla av att vara mer svensk utanför Sverige än i Sverige. ”I Sverige är alla svenska, och

ingen större skillnad märks. Det är då jag inte känner mig svensk, när man inte är annorlunda än vad andra är.” ”Utomlands känner jag mig mer svensk, där det är ovanligt med blont hår, köttbullar och bokstäverna å, ä och ö.”

De flesta skriver om svenskhet som en känsla som infinner sig av att avvika från mängden utomlands, där det som är alldagligt i Sverige är ovanligt och iögonenfallande. Att vara svensk i Sverige är att vara som alla andra – utomlands syns man och är något speciellt.

För de som inte upplever att de pratar svenska flytande kan språket bidra till känslan av att inte vara svensk i Sverige. ”Om jag träffar andra svenska människor känner jag mig ofta lite nertryckt eftersom min svenska inte når upp till samma nivå som deras och det kan vara svårt att prata med varandra”, skriver en elev, som har bott hela sitt liv utomlands och alltid känt sig som svensk där. Men för den största delen av brevskrivarna var det inte språket som gjorde att de kände sig mindre svenska i Sverige än utomlands.

”Att kunna språket bidrar också sin del till att känna sig mer eller mindre ’svensk’. I början när jag hade flyttat tillbaka till Sverige så kände jag mig inte så svensk, jag kunde ju språket och så men jag har ju sett så mycket annat än de flesta folk så jag kommer nog aldrig att bli riktigt svensk igen.”

En elev har bott i ett skandinaviskt land i många år, och hon skriver om det positiva som återvändandet till Sverige inneburit för henne – ett möte med människor som åtminstone delvis delar samma referensramar: ”Det var kul att äntligen träffa folk som inte betraktade en som idiot när man började prata om ’Björnes magasin’, och ’Fem myror...’ som också hade upplevt föräldrarna gråta när Palme dog osv. Helt enkelt känna gemenskap och att man var ’hemma’”.

Samtidigt som de inte upplever sig som lika svenska i Sverige som utomlands skriver flera elever att skoltiden i Sverige inneburit att de levtt svenskt. ”Jag tror aldrig att jag har levtt så svenskt som jag gjorde på /riksinternatskolan/ med det svenska språket, svensk TV, och allt som hör till”, skriver till exempel en elev.

En som har bott utomlands i flera omgångar under sin uppväxt reflekterar i sitt brev över vad svenskhet är och vilken typ av svenskhet det är som förmedlas vid hans riksinternatskola. Han menar att hans skola är mer traditionsinriktad än vanliga skolor. ”Husföräldrarna ska kallas ”Husfar”, ”Husmor” eller ”Ni”. Bugning och nigning är

önskat när man hälsar på någon förälder. Vi har haft ”svensk husmanskost” som en veckas skolmatstema. Vi måste även lära oss polska och andra danser till juldansen. Lärare tycker det är viktigt med svensk tradition och historia, så det kommer upp ganska ofta på svenska-ktioner.”

På så vis tycker han att skolan är bra på att förmedla svenskhet till eleverna. Men: ”Frågan är bara om man kan räkna sig mer som svensk om man lärt sig alla dessa saker när man jämför sig med en vanlig svensk.”

Däremot liknar internatlivet hur svenskar utomlands förhåller sig till det svenska menar den här eleven. ”Utomlands lär man sig också att man bryr sig mer om dessa traditioner och hedrandet av Sverige än om man bor i landet. Detta liknar miljön på /riksinternatskolan/. Resultatet av detta är att man känner sig mer svensk och att man har starkare band till Sverige.”

Dessvärre är det inte en riktig svenskhet, det som han kallar för ”svensk realitet”. ”Jag skulle vilja säga att detta med traditioner kan ses som ’falsksvenskt’ för det är att fuska lite och anta en förfluten svensk livsstil.” Det som den här eleven ser som riktig svenskhet finns inte främst på riksinternatskolor, utan oftare utanför dem. ”De som bor i Sverige, och kanske inte tycker om att göra det, äger en viktig del av svenskheten.” ”Därför tycker jag att det är ett dåligt beslut att gå endast enligt tradition. Det är nyttigt för en utlandssvensk att gå på /riksinternatskola/. Man får en annorlunda och intressant syn på svenskhet, men tyvärr blir det den mindre viktiga beståndsdel.”

En annan elev skriver:

”Riksinternatskolan var en konstgjord värld helt olik verkligheten.”

En erfarenhet som förändrar

Ett återkommande tema då eleverna skriver om svenskhet är upplevelsen av att vara annorlunda än ”svenskar i Sverige” genom de erfarenheter de fått av att bo i ett annat land.

”Jag känner mig inte så svensk som de svenskar som har levt här i hela sitt liv. Jag ser mig som ’utlandssvenska’ (...) Det är en stor skillnad mellan en ’utlandssvenska’ och en svensk som har bott hela livet. Jag har mer erfarenheter än de av andra kulturer, om du förstår.”

En elev skriver:

”Jag har väl också en annan syn på svenskhet, än vad de har. Först

och främst på grund av att jag har sett andra kulturer och miljöer. För de som bott i Sverige hela sitt liv så är vissa saker självklara, till exempel våra traditioner.” ”De har aldrig varken ifrågasatt eller behövt försvara sin nationalitet.”

En annan elev beskriver hur upplevelserna av ett annat land har vidgat perspektivet för henne:

”Jag vet inte om jag just har en annan syn på svenskhet än vad unga som är uppvuxna i Sverige har. Däremot kan jag nog med viss säkerhet säga att jag har mer än en syn på vad svenskhet är. Jag vet vad unga från andra länder tycker är svenskhet, och jag vet vad jag själv betraktar som svenskhet. Sedan så har jag också min syn på svenskhet som utomstående, om man nu kan säga så. Men jag tror inte att den syn jag har på svenskhet som svensk är så annorlunda än den andra unga som är uppvuxna i Sverige har, jag är ju trots allt svensk, men jag har många syner på vad svenskhet är.”

”Jag tror att min syn skiljer sig mycket på svenskhet jämfört med de som bott i Sverige hela sitt liv. Jag skiljer mig nog på det sätt att jag ser på det svenska samhället och beteendet utifrån. Jag lever mitt ibland det, men skiljer mig ändå i tankesättet. Det är som om jag ser på en teater och sitter kritiskt dömande i publiken.”

”Innan jag flyttade till /riksinternatskola/ så kunde jag nästan inget svenska. Eftersom jag har bott utomlands hela mitt liv så kände jag mer amerikansk än något annat. Man kan säga att jag känner mig mer svensk nu. Men jag måste säga att jag har en annan syn på svenskhet än de som är uppvuxna i Sverige. De svenska ungdomar som inte har bott utomlands är så himla ’close minded’. Jag brukar genomföra dem som är uppvuxna här med mig och mina kompisar. Vi här på skolan vet hur det är att komma till ett nytt land med ett nytt språk och till och med ett nytt livsstill. Det är svårt och beskriva, men vi som går här har mer erfarenhet av livet. De flesta som går här är också mycket mer självständiga eftersom vi har varit med om så mycket. (...) Jag har sett så mycket i mina 17 år som några kommer att se under sin hela livstid. (...) Jag älskar Sverige men det är lite för ’up tight’ för mig. På några sätt så känns det som om samhället här är mycket mer ’conservative’ än Saudi Arabien.”

Att ha erfarenhet av andra kulturer vidgar perspektiven på tillvaron, många upplever sina jämnåriga kamrater som ”har levt hela sitt liv på samma plats” som trängsynta och fördomsfulla. Någon menar

att hon har fått mer än en syn på vad svenskhet kan vara, en annan skriver att hon känner sig som en betraktare till vad som sker. Många, i både riksinternat och andra skolor, skriver att de har sökt sig till andra som har liknande erfarenheter som de själva. Elever i riksinternatskolor skriver att det finns gott om personer som delar deras erfarenheter på skolan, elever i andra skolor kan känna sig mer anorlunda än skolkamraterna, men tycks trots allt finna likasinnade att umgås med. Intressant är att även korta utlandsvistelser skapar samma känsla.

8 Efter gymnasiet

Mot slutet av brevväxlingen står eleverna återigen inför att kartan över livsvärlden ska ritas om. För några av dem har större och mindre förändringar i livssituationen redan inträffat. Det är flera som nämner byten av utbildningsprogram, byten av rumskompisar och byten av elevhem. Några elever har föräldrar som flyttar tillbaka Sverige, någon har föräldrar som skulle ha flyttat till Sverige men som inte gör det. För någon elev är det oklart om familjen har råd att betala för riksinternatskolan om föräldrarna återvänder till Sverige. En överväger under första året att fortsätta IB-utbildningen i samma land som föräldrarna bor men väljer att stanna kvar i Sverige gymnasietiden ut. En annan är skoltrött och vill mest av allt hoppa av skolan men går kvar. Ytterligare andra väljer av olika anledningar att lämna skolan i Sverige. En elev återvänder till familjen utomlands och fortsätter sina IB-studier där. En elev som från början bor med sina föräldrar i Sverige tillbringar det tredje gymnasieåret som utbytesstudent utomlands medan familjen bor kvar i Sverige.

Gruppen av elever som skriver regelbundet krymper vartefter studien fortskrider. Några slutar helt att skriva, andra svarar då och då. Det sista brevet i brevväxlingen skrivs terminen efter det att brevskrivarna har slutat gymnasiet. Det är tio personer som svarar på det.

Fem av de tio befinner sig när de skriver brevet i Sverige, lika många är utomlands.

Flera av dem är fortfarande osäkra på vad de vill ägna sig åt i framtiden, medan andra har sina framtidsplaner tydligt utstakade. Det är flera som har tagit en paus från studierna och arbetar för att tjäna ihop pengar, några nämner att de har tagit körkort. Nästan alla har resor på önskelistan för den närmaste tiden efter gymnasiet. Några få har påbörjat högskolestudier i Sverige eller i andra länder (inte nödvändigtvis där föräldrarna bor).

”Jag sökte inte till någon utbildning, det tänker jag göra om några år. Innan dess vill jag uuuut i världen. Främst att vara reseledare och aupair. Jag vill alltså ut i världen och jobba. Det är ju inte pengarna som lockar precis (...) utan erfarenheterna man får samt utmaningar.”

”Jag hade stora planer om att åka till USA eller Asien i slutet av augusti, men slutade upp med att förnuftigt intala mig själv att stanna

här för att jobba och ta körkort. ... Nu har jag skaffat egen lägenhet och jobbar ... Jag längtar lite efter att börja plugga igen, men inte tillräckligt för att sätta mig på skolbänken igen i fyra-fem år.”

En elev (som går på kommunal skola) har varit utbytesstudent i ett europeiskt land under ett år och går sista året på en svensk gymnasieskola i Sverige när hon får vårt brev. Hon planerar att studera på universitet i det land där hon var utbytesstudent efter gymnasietiden. ”Jag vet inte om det blir några seriösa studier eller bara något som är roligt en termin eller två. Jag hade egentligen inte tänkt att plugga direkt efter gymnasiet men det blir nog så och det kanske istället blir en skidsäsong i alperna året efter till exempel.”

En av brevskrivarna studerar på högskola i Sverige. ”Det är intressant att plugga på svenska (fast kurslitteraturen är på engelska), men jag vill absolut åka utomlands som utbytesstudent. Jag har träffat några tyskar som jag pratade med. Kanske åker jag till Tyskland eller Frankrike, men helst skulle jag vilja åka till England.”

En går på universitet i England. ”Än så länge är det intressant och kul. Jag bor i ett hus med tre andra tjejer. Det är kul men man har lite mer ansvar nu. ... Jag har sagt till mig själv att jag ska läsa åtminstone ett år på denna kursen, sen får jag bestämma om det är det jag vill eller inte.”

Känslorna hos brevskrivarna då de ser på sin gymnasietid varierar.

”För att summera upp måste jag nog säga att gymnasiet varit relativt bra och spännande när man gick där, men med en tillbakablick ser man att det var ett aphas man var tvungen att passera förbi.”

”Det känns för mig som att min tid på gymnasiet bara var slöseri med tid. Jag har fortfarande samma framtidssyn som jag hade för tre år sedan. Jag har lärt mig lite mer och fått mer erfarenhet men annars är jag precis som förut.”

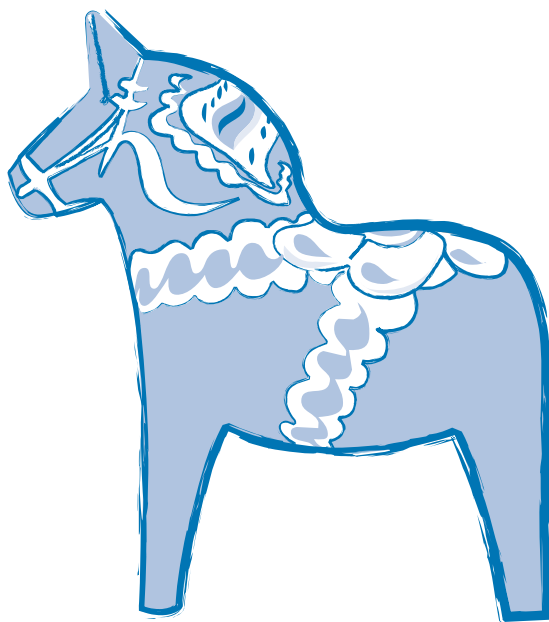
”Att ta studenten var skönt och roligt. Jag var inte alls ledsen över att ha slutat gymnasiet, tvärtom. Däremot var det jättesorgligt att säga hej till några av klasskamraterna som jag tycker mycket om. Det har gett mig många nya intryck och nya erfarenheter genom mitt val att läsa i Sverige.”

Andra ser med saknad tillbaka på internatskoletiden.

”Det är lite jobbigt att sitta och skriva om det för det känns som om det aldrig kommer att komma tillbaka.” Det kan också vara jobbigt att bo med föräldrarna igen efter det mer självständiga livet utan

familjen. (...) Nu på sistonde har jag insett att det snart är dags att flytta hemifrån. (...) Jag är lite för självständig för att bo hemma. Jag längtar väldigt mycket efter något eget.”

”Riksinternatskolan ”har gett mig en bra ”push” ut i livet. Kanske den har fått mig att vidga vyerna lite. Framförallt har jag ju fått en mycket bra utbildning! Det var ju därför jag gick där.”

9 En utbildning som svarar mot utlandssvenska elevers behov?

Vems behov?

Tidigare i rapporten har vi beskrivit elevernas livsvärld och hur eleverna anpassar sig till den nya situationen så som de beskrivit den för oss. Vi har beskrivit det som en process då de reviderar ”kartan” över den egna livsvärlden. I det här kapitlet ska vi byta perspektiv. Det är inte längre ungdomarnas anpassning till situationen och deras egna beskrivningar av sin livsvärld som står i fokus för oss. Istället sätter vi den tillvaro de har haft att anpassa sig till i fokus för våra resonemang.

Kan vi, utifrån deras beskrivningar, säga något om hur utbildningen i Sverige har svarat mot de här utlandssvenska elevernas behov?

Några egentliga svar utger vi oss inte för att ge, däremot kan vi, med utgångspunkt från vår brevväxlingen, resonera om vems behov som tillgodoses med de utbildnings- och boendialternativ som står till buds, och vilka förutsättningar olika skolor och boenden ger för eleven att utforma den egna livsvärlden.

Ungdomstiden

Eleverna ingår som delar i familjer och det kan vara svårt att skilja ut vad som är ungdomarnas särskilda behov och vad som är familjens/föräldrarnas behov. Ungdomar har i allmänhet mindre makt att bestämma över sin egen livssituation än vuxna. Som kategori är ungdom något som underordnas vuxenheten, den unge betraktas inte som en färdig och myndig individ, människa och medborgare (Fornäs 1993:29). Till en del ingår ungdomar i samma sociala nätverk som sina föräldrar, men de har olika placeringar i nätverket. Föräldrarna bestämmer var familjen bor, och vanligtvis är det föräldrarna som försörjer familjen. Ungdomarna har dessutom mindre möjligheter än föräldrarna att påverka den sociala värld de lever i. Föräldrar och ungdomar i en familj har också delvis olika önskemål och behov. (Reimer 1993:242)

I en av delstudierna, som gjorts inom ramen för uppdraget att följa upp och utvärdera utlandssvenska barn och ungdomars utbildning i

Sverige, har föräldrar till utlandssvenska elever bland annat fått svara på frågan om motiven till att en gymnasieutbildning i Sverige har valts. Hela 41% av föräldrarna har svarat att anledningen var att deras son eller dotter själv önskade det (se huvudrapporten). Vad vi kan se i brevväxlingsstudien är att valet av en utbildning i Sverige i många fall speglar en anpassning från elevens sida till föräldrarnas situation och lojalitet med familjen.

När föräldrarna flyttar utomlands hamnar ibland ungdomarna i kläm. I vissa fall blir studierna i Sverige en nödvändighet för att möjliggöra planerna kring föräldrarnas yrkesverksamhet.

Att eleverna befinner sig på ett svenskt gymnasium är för många en situation de inte själva har valt, för andra är det ett resultat av ett eget frivilligt val.

Inte bara utbildning

När en gymnasieutbildning i Sverige väljs är det flera olika behov som ska tillgodoses, och utbildning är bara ett av dem.

En förutsättning för att det ska vara möjligt att välja utbildning i Sverige är att det finns tillgång till tryggt boende. När eleverna påbörjar gymnasiestudierna är de 15-16 år gamla, och betraktas åtminstone inte av vuxenvärlden som redo att klara sig på egen hand i ett annat land än föräldrarna.

Att studera i Sverige innebär att eleverna befinner sig i en för dem ny miljö och livssituation, där de utan den övriga familjen ska inlemmas i en ny social gemenskap. Vi kan konstatera att det är flera olika delar, eller sfärer (Fornäs 1993), av ungdomarnas livsvärld som omfattas av valet att förlägga utbildningen i Sverige. Både skola, boende, familj, fritidsorganisationer och kamratgrupper.

Ett sätt att diskutera vad som kan vara de utlandssvenska elevernas behov är att utgå från vilka möjligheter eleven har att nå och utforma relationen mellan livsvärldens olika delar.

Anpassning till nya livsvillkor

Den yttre ramen för livsvärlden anges av den skola och det boende som har valts, och olika skolor och boenden ger olika förutsättningar för eleven att utforma den egna livsvärlden. Vissa drag är lätta att iakttä.

Internatformen (både skolor med elevhemsboende och riksinternaten) erbjuder en ”paketlösning” med utbildning, boende och socialt

liv på en och samma plats. Mest utpräglat är det på riksinternaten. Gränsen mellan det privata och det offentliga livet suddas ut. Livet är i hög grad kollektivt. Dygnet är inrutat och format av regler. Inte bara skoldagen delas med människor som man inte har valt.

För den som valt att bo i egen lägenhet eller med en släkting är utbildning, boende och socialt liv separerade från varandra. Skolgemenskapen splittras varje dag, men det kan motverkas genom umgänge efter skolan. För den som sedan tidigare har ett socialt nätverk på bostadsorten blir skillnaderna mellan skola och boende inte lika stora som för den som är helt ny på orten. Den som befinner sig i en ny miljö och inte redan har ett socialt nätverk på orten kan bli hänvisad till de möjligheter till umgänge som erbjuds i skolan.

På riksinternaten är de olika livssfärerna som ringar som går i varandra, och har en tendens att ”spilla över” på varandra. Tänkandet i skolan med schemaläggning, regler och tider smittar av sig på de andra sfärerna. För den som har valt ett alternativ med skola och boende fristående från varandra är gränserna mellan de olika delarna av livsvärlden mer separata. Hemmet kommer inte till skolan, skolan kommer inte till hemmet.

Medan internatlivet medför att dela livet med många mer eller mindre främmande människor, innebär livet som inneboende att leva tillsammans med en mindre krets. Att bo med en släkting som man normalt inte lever tillsammans med innebär liksom på internatet en anpassning till andra regler och rutiner. Men medan den inneboende ska anpassa sig till någon annans hem så är internatet en mer neutral plats.

Privat liv och offentligt liv

En central fråga när det gäller boende och socialt liv är möjligheterna till gemenskap och avskildhet, liksom privatliv och närvaro av vuxna.

Det är inte knivskarpa gränser mellan de privata och de offentliga delarna av elevernas livsvärld. Platser kan vara mer eller mindre privata respektive offentliga (Reimer 1993:244). Det egna rummet kan vara både privat och offentligt – t ex kan den som delar rum få finna sig i att rumskamraten tar dit besökare. För någon som delar rum och ständigt har människor omkring sig kan ett kafés anonymitet ge en känsla av integritet. Ett litet elevhem med bara några få boende kan

upplevas som mindre privat eftersom det inte går att vara ”en i mängden” på samma sätt som på ett större elevhem.

Tiden kan också göra en plats mer eller mindre privat. Ju längre tid man vistas på en plats desto privatare kan den upplevas. I början av skoltiden kan miljön kännas anonym och full av främlingar. Mot slutet av skoltiden kan skolan kännas hemlik med ”180 ungdomar runt sig som man kan namnen på och däribland sina bästa vänner som man alltid kan vända sig till för stöd, tröst, och uppmuntran.”

Upplevelsen av en plats som offentlig eller privat kan också variera med situation. Ibland är det påfrestande med den ständiga närvaron av människor. Vid andra tillfällen kan det istället vara positivt med det kollektiva livet. ”Är man ängslig, lite mörkrädd och känner sig ensam och deppig i höstmörkret så är internatskola det ultimata uppehållsstället. Myspys framför TV:n, the och skorpor i köket, och kafébesök. I och med att vi umgås så mycket både i skolan och privat, lär vi känna varandra väldigt väl.”

En annan aspekt av avskildhet och gemenskap är inte lika direkt kopplad till plats. Med Goffman (1988) kan man kanske tala om att vara on stage och back stage – att vara i rampljuset i offentligheten och mer privat, kravlöst bakom scenen. För ungdomar är det i allmänhet svårare än för vuxna att hitta platser bakom scenen. Ungdomsforskaren Mats Lieberg menar att ungdomar ”till skillnad från vuxna, i stort sett saknar fri tillgång till back stage. De vuxna kan dra sig undan till olika lokaler och sammanslutningar i anslutning till såväl bostaden och arbetsplatsen som föreningslivet. Ungdomar har ingen självklar rätt till sådana platser, utan är ofta hänvisade till offentliga miljöer när de vill vara för sig själva” (Lieberg 1993:222).

Här kan något vi kallar för ”bara-vara-tillstånd” vara en vägledning till i vilka sammanhang eleverna känner sig avkopplade, ”privata”. Bland annat ger ordet bara en fingervisning om vad som känns vanligt – bekvämt, anspråkslöst, gränsande till ointressant. Utgångspunkten är snarare tillstånd än platser, men tillstånden kan kopplas till platser. Vissa platser förekommer ofta i samband med ”bara-vara-tillstånd”. Kanske kan man se dessa tillstånd som markörer för vad Johan Fornäs talar om som fri tid till skillnad från fritid. Fri tid är den tid man själv råder över, tid som inte fylls med någon aktivitet som andra tvingar en till (jfr Lieberg 1993:212). Exempel på ”bara-vara-tillstånd” kan vara att ”bara sitta och prata med husföräldrarna”; att

vara sjuk och få åka hem och ”mamsen och papsen bara finns där”; att bara få vara hemma och ”...ja, bara vara”; några timmar mellan middag och läxis då det uppstår en lucka när man bara är; att gå in på det egna rummet och bara vila sig, göra läxor, skriva brev; att ha en håltimme och ”bara sitta och hänga” hos några vänner på ett av hemmen tills nästa lektion börjar; att ”gå längst ut på piren, sätta sig på stenen som vippar (till höger om kloakröret) tända en cigarrett och bara vara”; eller att få krypa in i biomörkret, ”leva sig in i en riktig nervpirrare, och bara glömma bort skrivningar, is, och kyla!!!”

Kanske kan man också uppfatta dessa tillstånd som ett ”mått” på trygghet. Organiserade fritidsaktiviteter fyller (förutom att vara tillfällen att utöva en hobby eller en sport) en viktig funktion för att etablera nya kontakter och som substitut för andra sociala nätverk. Fritidsaktiviteter kan vara något att sysselsätta sig med då ensamhetskänslorna infinner sig. För att kunna njuta av den fria tiden, för att bara kunna vara, krävs det däremot att vara någorlunda hemma-stadd och integrerad på den nya platsen.

Trots svårigheterna att uttala sig om privatlivets och det offentliga livets gränser så finns det vissa grundläggande skillnader beträffande möjligheterna för eleven att påverka den privata sfären mellan olika skol- och boendalternativ.

Eleverna på riksinternatskola nämner inskränkningar i möjligheten att själv påverka den privata sfären. Någon skrev och var mycket irriterad på att husföräldrarna har nyckel till allas rum. Det förekommer att husföräldrar låser upp dörren till ett elevrum och kommer in vid ett olämpligt tillfälle. Flera av eleverna på riksinternatskola berättar att i praktiken har de inte stort val när det gäller att välja boende eller rumskamrat. Flera skriver också om svårigheter med att dela rum, hur de med olika framgång lyckats byta rumskamrat och även elevhem. (Men det finns även exempel på någon som är glad att hon inte bytte trots att hon i början vantrivdes och jobbade för att få tillstånd ett byte.)

Men det finns också många exempel på att integriteten och friheten på internatskolan ökar i takt med att eleverna blir äldre – åtminstone för den som är skötsam. Äldre elever har lättare att få eget rum på de flesta av riksinternatskolorna, och kan kanske till och med under sista året få möjlighet att uppleva ”max frihet” på en internatskola – att få bo i ett elevhem utan husföräldrar. I takt med att eleverna

lär känna internatskolans rutiner ”vågar man töja gränser på ett helt annat sätt en förr, känner till konsekvenser, och vet hur att tackla husföräldrarna”, och kan också få förmåner (som man helst talar tyst om).

För föräldrarnas skull?

I brevstudien nämns förväntningar på en bra utbildning, en utbildning som inte är så svår som den som erbjuds i utomlands, som har en värdegrund som mer överensstämmer med den egna än vad som är fallet med den utbildning som erbjuds utomlands. På det här området tycks elevers och föräldrars förväntningar överensstämma och skolan ser ut att svara mot dem.

När det däremot gäller boende tycks önskemålen gå mer isär mellan eleverna och deras föräldrar.

Från föräldrarnas sida är behoven av trygghet och vuxennärvaro uttalade. Vilken grad av trygghet som önskas varierar. I breven framskymtar att eleverna tror att internatsystemet är en skolform som gör att föräldrarna känner sig mindre oroliga för sina barn. Den som valt skola med elevhemsboende, och dessutom valt det alternativ med boende i egen lägenhet som erbjuds av skolan har troligtvis inte, eller har inte ansetts ha lika stort behov av trygghet och kontroll/tillsyn från vuxenvärlden som den som valt riksinternatskola.

I några brev skriver elever att de själva hade önskemål om att bo i egen lägenhet men att det var föräldrarnas önskemål om mer vuxennärvaro som fick styra. I ett fall togs det första steget till Sverige via en riksinternatskola. Efter ett år kände sig både eleven och dennas föräldrar redo att pröva ett mer självständigt boende.

Utbildning i Sverige för utlandssvenska elever på gymnasienivå rör ungdomar i 16-20-års-åldern som är på väg att frigöra sig från sina föräldrar, men som fortfarande betraktas som för unga för att bo på egen hand. De går i skola i ett mer eller mindre obekant land, och ofta på en ny ort. Föräldrarna måste släppa den fysiska kontrollen över barnen, de separeras från varandra, bor på olika orter, olika länder. Mycket i det eleverna beskriver i sitt förhållande till föräldrarna går att känna igen även hos ungdomar som bor tillsammans med sina föräldrar. Det handlar om det faktum att föräldrar och tonåringar delvis lever i ”olika världar”, ungdomarna gör sina egna erfarenheter i sammanhang där

föräldrarna inte är närvarande, skillnaden är att det blir tillspetsat genom det fysiska avståndet, genom svårigheterna för föräldrarna att vara där och se med egna ögon, försöka bilda sig en egen uppfattning.

Riksinternatskolan erbjuder en paketlösning för utbildning för utlandssvenska elever i Sverige, och med sin höga grad av tillsyn och omhändertagande stillar de troligtvis mycket av föräldrarnas oro över att släppa barnen ifrån sig. Även när det gäller alternativet med inboende hos en släkting är trygghetsfaktorn hög. De flesta av eleverna i studien är lojala och köper paketet, åtminstone under tiden de går i skolan – det kan vara svårt att ställa sig utanför så länge de befinner sig i situationen.

Elevernas behov av självständighet och integritet ser däremot ut att vara svårare att tillgodose. I tonåren hinner mycket att hända under tre år. Mot slutet av utbildningstiden är de flesta av dem på väg att lämna tonåren, de flesta av dem har uppnått myndighetsåldern. Behoven hos en 16-åring och en 19-åring kan se mycket olika ut.

Bilder av de utlandssvenska eleverna

En annan aspekt av frågan om hur utbildningen i Sverige svarar mot de utlandssvenska elevernas behov har att göra med olika föreställningar om vilka de utlandssvenska eleverna är.

Som vi redan inledningsvis i rapporten konstaterade är de utlandssvenska eleverna som studerar i Sverige en heterogen grupp. De skiljer sig åt beträffande vilka länder de bor i, hur länge de har bott utomlands, flyttningsmönster och grad av kontakt med det svenska samhället. Gemensamt för dem är att de eller i vissa fall endast deras föräldrar har lämnat Sverige och för längre eller kortare tid är bosatta utomlands. Några av dem har flyttat flera gånger. Det gör uppbrott till ett centralt drag i deras livssituation. Gymnasiestudierna innebär ytterligare ett uppbrott. De lämnar den nuvarande vistelseorten och den här gången gör de det utan föräldrarna. De ska ännu en gång etablera sig på en ny plats och inlemmas i en ny gemenskap.

Frågan om vilka konsekvenserna blir av att bryta upp från hemlandet och tillfälligt eller permanent bosätta sig i ett annat land har gett upphov till olika tolkningar (och med det olika bilder av

utlandssvensken). En tidig tolkning finns i Vilhelm Mobergs boksvit om de svenskar som i slutet av 1800-talet lämnade Sverige för Amerika.

Här möter vi Kristina, en av dem som bröt upp från Sverige.

”Och nu var de slutligt bosatta, nu skulle de stanna här för alltid, härhemma vid Ki-Chi-Saga, sade Karl Oskar. Så främmande det lät med hemmet fäst vid det namnet! Hon skulle för återstoden av sitt liv befinna sig hemma – men hon var ju borta. I denna stuga hade hon sitt hem, - - - men den låg ju borta...

Här var borta för Kristina – Sverige var hemma. Det skulle ha varit tvärtom: Ställena skulle ha bytt plats. Hon hade utflyttat, men hon kunde inte få de båda länderna att flytta på sig, länderna låg kvar där de legat som förut – det ena hade alltid för henne varit borta, det andra förblev för henne hemma.

Och det var uppenbart för henne nu, hon måste medge och erkänna det inför sig själv: I sin själs innersta kände hon det som om hon fortfarande befann sig på sin resa – som om hon blott hade farit bort och en gång skulle vända tillbaka.

Hemma – det var för Kristina allt det som hon aldrig skulle återse.”
(Moberg: *Invandrarna*)

I Mobergs text tonar Kristina fram som en planta som ryckts upp med rötterna och har svårt att rota sig i det nya landet. Hon lever med två ”hemma”, och ändå utan något riktigt hem. Hon känner sig inte hemma i det nya landet, och det hon känner som sitt hem är utom räckhåll för henne. Det är en tolkning av uppbrottet som något som orsakar rotlöshet och förlust.

Den här erfarenheten av att vara del av två världar men inte tillhöra någon av dem har också beskrivits i forskningssammanhang. På 1930-talet skrev den amerikanska sociologen Everett V. Stonequist, med utgångspunkt från invandrare i USA, om *the marginal man*, vars liv, genom att han flyttat från en kultur till en annan, kom att präglas av att han stod med ett ben i varje kultur (Fundberg 1994). På 1960-talet skrev en annan amerikansk sociolog, Ruth Useem, om *third culture kids*. Useem studerade situationen för barn till amerikanska familjer i utlandstjänst (Attefall 1993). Genom sina utlandsvistelser fick dessa barn, liksom *the marginal man*, erfarenheter av olika kulturer, men det gav samtidigt upphov till svårigheter att känna full delaktighet i någon av dem. Tillhörigheten hos dessa barn såg Useem

inte så mycket relaterad till kulturen på någon av de platser de befann sig på. Istället såg hon den i en gemenskap med andra människor med liknande erfarenheter av att leva mellan kulturer – den tredje kulturen (Johansson 1993).

Dessa bilder är förbundna med en annan bild – bilden av den rotade människan. Hon som lever sitt liv på en och samma plats och känner sig fullt delaktig där. Mycket intresse har riktats mot att undersöka betingelserna för att den rotlösa människan ska kunna rota sig på nytt. Så har t ex mycket forskning kring utlandssvenska barn handlat om återvändandet och anpassningen till hemlandet (Persson & Sandberg 1996, Johansson 1993, Attefall 1993, Hall & Masreliez-Steen 1982).

Mobergs Kristina levde i en tid då de geografiska avstånden var både kostsamma och tidskrävande att överbrygga. För Kristina färgades uppbrottet från hemlandet av att hon kanske aldrig skulle få återse det. Till skillnad från Kristina kan många människor idag röra sig tämligen obehindrat fram och tillbaka mellan olika platser i världen, och det har gett upphov till andra tolkningar. Bilden av den bofasta människan som man inte flyttar på utan att det får negativa konsekvenser har fått konkurrens av bilden av den rörliga människan. Den engelska sociologen och filosofen Zygmunt Bauman brukar nämnas i dessa sammanhang. I en essä (Bauman 1994) skisserar han ett helt persongalleri bestående av flanören, vagabonden, turisten och spelaren. Tillsammans, skriver Bauman, ger de en bild av den postmoderna människan, som tvärt emot önskan om bofasthet ”drivs av fasan att bli bunden och snärjd”.

”Vagabonden har ingen på förhand uppgjord resplan”, skriver Bauman, han ”bestämmer åt vilket håll han ska gå när han kommer till korsvägen, han väljer nästa uppehållsort när han läser namnen på vägskyltarna”. Vagabonden är överallt en främling och han kan aldrig bli vare sig infödd, bofast eller ’rotad i trakten’. För vagabonden är det ingen större idé att binda sig för mycket vid en plats”. Alla beslut får en karaktär av ’tills vidare’, alla möjligheter kan hållas öppna. Förut var vagabonderna få och de bofasta många. Nu, menar Bauman, är det tvärtom. Från att ha varit en livsstil som utövades av en liten grupp människor i tillvarons marginaler omfattas livsstilen nu av allt fler människor.”Världen håller på att komma ifatt vaga-

bonden, och den gör det snabbt. Världen håller på att sys om efter vagabondens mått.” (ibid)

Om vagabonden en gång i tiden drevs av en motvilja eller svårighet att rota sig på en plats så är situationen delvis förändrad idag, menar Bauman. Världen ser annorlunda ut, vagabonden rör sig inte enbart av egen fri vilja. Det finns helt enkelt inte längre så många bestående platser och världen kräver av människor att de bryter upp.

Vi lever i en mer internationaliserad tid. Människor bryter upp, rör sig över gränser som resultat av ett eget mer eller mindre aktivt val eller av nödvändighet. Och när förtöjningarna till hemlandet en gång kapats kan en rad olika platser komma ifråga som möjliga hem. Med den rörliga människan i åtanke snarare än den bofasta har intresset riktats mot hur människor anpassar sig till ett rörligt liv, hur de rör sig över nationsgränser, ingår i sociala nätverk som griper över nationella gränser, och hur aktiviteter och relationer på olika platser i världen vävs samman (Schiller Glick m fl 1992). Third culture kids har blivit transculture kids. Ett resultat av det transkulturella livet kan vara rotlöshet, i andra fall kan det resultera i flexibilitet, rörlighet och positiv inställning till förändringar (Johansson 1993).

En av våra brevskrivare beskriver sig som nomad.

”Min mamma och jag har flyttat runt lite under min uppväxt, både i Sverige och i /land/, så jag talar och skriver båda språken flytande. Jag får alltid tänka mig nog för när jag får frågan ’Var kommer du ifrån?’. Det har varit både positivt och negativt att leva som ’nomader’, men jag tycker att jag har lärt mig mycket, och bär med mig erfarenheter som jag i allra högsta grad har och har haft användning av.”

En annan skriver om ett liv där hon ständigt befinner sig på resande fot.

”Jag och mina syskon har aldrig bott på ett och samma ställe i mer än tre år, vilket gjort att vi aldrig har fått ordentliga grannar – sådana man känner livet ut. Vi har heller aldrig fått uppleva någon samhörighet eller gemenskap i Sverige eftersom vi aldrig har varit där länge nog. Vi längtar ’hem’, men samtidigt vet vi inte riktigt vad det innebär. /.../ För mig är det den enda nackdelen med att leva ett sådant här liv. /.../ Under min vistelse på riksinternatskolan skrämde jag av tanken att jag nu hade flyttat till Sverige för gott. Jag har svårt att tänka mig att jag någonsin kommer att bosätta mig någonstans, och sedan bo där livet ut. Detta har resulterat i att mina val av studier leder till yrken där man ständigt är på resande fot.”

Återvända till Sverige – eller en mellanlandning?

Men långt ifrån alla hör till de ständiga resenärernas skara. Vi kan se hur skoltiden i Sverige för olika elever placerar sig på en skala från rörlighet till stabilitet. För några är det ännu en flyttning, kanske första gången de stannar en längre tid på en plats; för andra handlar det om hemkomst, att komma tillbaka till Sverige efter en tids vistelser i utlandet; för ytterligare andra kan tiden i Sverige vara den första längre vistelsen utomlands.

Att förlägga barnens gymnasieutbildning till Sverige kan fungera som en buffert i samband med en övergång mellan en utlandsvistelse och återvändandet till Sverige, eller vid övergången mellan olika utlandsflyttningar. Bakom valet kan också ligga en önskan om att i en emotionellt svår situation välja något tryggt och välbekant. I vissa fall kan Sverige som landet där en eller båda föräldrarna har växt upp representera tryggheten, i andra fall kan det vara en riksinternatskola där en förälder har gått. För några elever som bott större delen av livet utomlands handlar det om att förlägga en internationell utbildning till Sverige för att på samma gång få möjlighet att lära känna sina rötter, och att skaffa fler kontaktytor i världen.

Vi har sett att ett starkt motiv till att välja en utbildning i Sverige är önskan om att stärka banden till Sverige. Hur ser familjerna på vistelsen i Sverige? Vilken typ av band är det som eftersträvas?

Alla eleverna har av olika anledningar valt att studera i Sverige. Valet är ett sätt att förhålla sig till världen – de har valt att befästa punkten Sverige på den individuella kartan. Det handlar inte nödvändigtvis bara om elevernas karta, att det kan vara föräldrarnas karta som behöver den här punkten. För en mindre andel av eleverna i studien handlar det om en förberedelse för ett liv i Sverige. För många är Sverige en av många 'baser' i världen. Riksinternatskolan får funktionen att binda samman olika platser i världen.

Och vad säger andelen utlandssvenskar i IB-utbildning om synen på att studera i Sverige? Många i studien har valt IB-utbildning – både på riksinternatskola och kommunal/fristående skola, och talar om den utbildningen som något som ligger i linje med livsstilen – en utbildning med dörren öppen mot världen, ett vagabondprogram.

Förutom att det håller dörrarna öppna mot världen efter gymnasieutbildningen innebär det också en möjlighet (för vissa elever) att under pågående utbildning flytta tillbaka till föräldrarna och fortsätta

utbildningen där (vilket ett par elever nämner, och en av dem gör det). Ytterligare en elev som går IB-utbildningen på en riksinternatskola fortsätter när föräldrarna återvänder till Sverige efter första gymnasieåret samma utbildning på en skola på familjens hemort.

Riksinternatskolorna beskrivs i breven som skolor som i hög grad är präglade av svensk tradition. Kanske är det extra attraktivt för vagabonder med oföränderliga skolor – en fast rot att hugga tag i?

Vagabonder och bofasta

Här och där i breven dyker bilden av den bofasta människan upp. Även om återvändandet till Sverige har inneburit ett möte med människor som åtminstone delvis delar samma referensramar, som TV-programmen 'Björnes magasin' och 'Fem myror...', så skriver de allra flesta om upplevelsen av att känna sig annorlunda än "svenskar i Sverige" genom de erfarenheter de har fått av att bo i ett annat land. En av dem skriver:

"Jag kan ta en av mina gamla barndomsvänner som aldrig hade varit utomlands. Hon kunde aldrig i sitt liv tänka sig att flytta ifrån det lilla samhälle där jag bodde som barn. Hon kunde absolut inte förstå vad jag skulle göra i /land/. Man har det så bra och tryggt i sitt lilla samhälle så varför riskera en förändring genom att resa eller flytta. Nej fy!"

I mötet med den bofasta vännen känner hon sig annorlunda.

Att bryta upp från sitt hemland och flytta till ett annat land är en erfarenhet som förändrar. Det är en erfarenhet som inte bara handlar om de olika ländernas kulturer och språk. Det handlar även om upplevelsen av att bryta upp och komma till ett nytt land.

Och vilka bilder finns av den utlandssvenska eleven hos dem som anordnar eller beslutar om riktlinjer för utbildning för utlandssvenska elever? En planta som ryckts upp med rötterna och ska planteras om? Eller en ständig resenär som tillfälligt slår sig ner? Och hur ska en skola för utlandssvenska elever se ut? En plantskola/drivbänk som ska vårda plantan för att den ska rota sig? Eller en transithall på en flygplats där resenärer fördriver en tid innan de kliver på nästa plan – en plantskola för vagabonder – där eleverna får passa på att "tanka lite svenskhet"?

Många utlandssvenska elever är världsmedborgare, nomader, vagabonder, tillfälliga besökare i Sverige. Andra tänker åtminstone tills

vidare slå sig ner i Sverige. Och en utbildning som svarar mot utlandssvenska elevers behov bör passa både den som återvänder och den som mellanlandar.

Bara utlandssvenska elever?

Världen har börjat ritas om efter vagabonder menar Zygmunt Bauman (Bauman 1994). Men frågan är om det är så att det bara är vissa grupper av människor som betraktas som vagabonder, och om det är så att man anstränger sig olika mycket för att anpassa världen till dem.

Många har liknande erfarenheter som utlandssvenskar. Även bland människor som kommit till Sverige som flyktingar och invandrare finns vagabonder som ingår i sociala nätverk över nationsgränser, och för vilka Sverige är en av flera baser i världen (se t ex Norrbacka Landsberg 1998). Vilka är de bilder som ligger till grund för beslut om riktlinjer för och utformning av utbildning för dessa grupper?

På 60-talet beskrevs utlandssvenskar som en minoritet i Sverige (prop. 1995/96:89). Idag är situationen förändrad. Vi lever i en mer internationaliserad tid, där människor i högre u-sträckning rör sig över landsgränser. Allt större andel av Sveriges invånare har erfarenheter av kortare eller längre vistelser utanför Sverige. Inte bara svenskar som arbetar och bor utanför Sveriges gränser utan även människor som har brutit upp från andra länder och kommit till Sverige som invandrare eller flyktingar. Utöver det finns också en stor andel ungdomar som väljer att studera utanför Sverige. Det innebär att det som beskrivits som de utlandssvenska barnen och ungdomarnas särskilda behov framstår som mindre speciella idag än för några årtionden sedan. Samtidigt gör det deras erfarenheter mer allmängiltiga. Det som kännetecknar de utlandssvenska eleverna, att inte kunna språket, komma från ett annat land och att vara annorlunda kännetecknar också de många barn och ungdomar med invandrarbakgrund som finns i den svenska skolan idag.

10 Litteratur

Ahrne, Göran: **Vardagsverklighet och struktur.**
Göteborg: Korpen 1981

Arvidsson, Alf: **Livet som berättelse.**
Studier i levnadshistoriska intervjuer
Lund: Studentlitteratur 1998

Attefall, Karin: **Barn till svenskar i utlandet och deras
upplevelser av återkomsten till Sverige.**
Umeå universitet: Institutionen för tillämpad psykologi 1993

Bauman, Zygmunt: **Från pilgrim till turist.**
I: Moderna Tider nr 47 årgång 5, s 20-34, 1994

Daun, Åke: **Svensk mentalitet - ett jämförande perspektiv.**
Stockholm: Rabén & Sjögren 1998

Ehn, Billy: Ungdom och tradition i det multietniska Sverige.
I: Sjögren, Annick (red) **Ungdom och tradition.**
En etnologisk syn på mångkulturell uppväxt.
Tumba: Mångkulturellt centrum 1991

Ehn, Billy, Frykman, Jonas, Löfgren, Orvar:
Försvenskningen av Sverige. Det nationellas förvandlingar.
Stockholm: Natur och Kultur 1993

Fundberg, Jesper: **En schwensk resa.**
Om svenskar, utvandring och identitet. (Seminarieuppsats)
Lunds Universitet: Etnologiska institutionen 1994

Goffman, Erving: **Jaget och maskerna.**
En studie i vardagslivets dramatik
Stockholm: Rabén & Sjögren 1998

Hall, Barbro, Masreliez-Steen Gunnila:
UD-barnens uppväxtmiljö och utveckling.
Stockholm: Utrikesdepartementet 1982

Johansson, Birgitta: **Barn av 2 världar.**
En bok om missionärsbarn
Stockholm och Ekerö: Missionsinstitutet-PMU och
Svenska Missionsrådet 1993

Kaijser, Lars, Öhlander, Magnus, (red)
Etnologiskt fältarbete.
Lund: Studentlitteratur 1999

Kvale, Steinar: **Den kvalitativa forskningsintervjun.**
Lund: Studentlitteratur 1997

Lieberg, Mats: Ungdomarna, staden och det offentliga rummet.
I: Fornäs, Johan, Boethius, Ulf, Reimer, Bo:
Ungdomar i skilda sfärer.
FUS-rapport nr 5. Stockholm: Brutus Östlings förlag Symposion 1993

Norrbacka Landsberg, Riikka: Bilden av eleven – om skapandet
av skolvardagen i två internationella klasser.
I: Axelsson, Monica, Norrbacka Landsberg, Riikka:
**En studie av två internationella klasser ur ett
etnologiskt språkpedagogiskt perspektiv.**
Tumba: Mångkulturellt centrum 1998

Persson, Anita, Sandberg, Ulrika:
**Några utlandssvenska barns möte
med skolan i Sverige.** (Uppsats.)
Högskolan i Växjö: Institutionen för pedagogik 1996

Propositionen 1995/96:89
**Utbildning i Sverige för utlandssvenska
barn och ungdomar**

Reimer, Bo: Senmoderna miljöer. Massmedier och organisationen av det privata och det offentliga.

I: Fornäs, Johan, Boëthius, Ver, Reimer, Bo:

Ungdomar i skilda sfärer.

FUS-rapport nr 5, Stockholm:

Brutus Östlings bokförlag Symposion 1993

Schiller Glick, Nina (ed)

Towards a transnational perspective on migration.

Race, class, ethnicity and nationalism reconsidered.

New York: The New York Academy of Sciences 1992

Schutz, Alfred: Collected papers.

I: The problem of social reality.

The Hague: Martinus Nijhoff 1973

Skolverket: **Den rimliga skolan.** Livet i skolan och skolan i livet.

Basrapport från projektet Elever som medforskare .

Rapport nr 164. Stockholm: Skolverket 1999

Svensk utbildning av utlandssvenska barn och ungdomar.

Stockholm: Skolverket 1994

Svensson, Birgitta: Livstid.

Metodiska reflexioner över biografiskt särskiljande och modern identitetsformering.

I: Alsmark, Gunnar (red): **Skjorta eller själ?**

Kulturella identiteter i tid och rum.

Lund: Studentlitteratur 1997

Tigerstedt, Christoffer, Roos, J.P., Vilkkö, Anni (red):

Självbiografi, kultur, liv.

Levnadshistoriska studier inom human- och samhällsvetenskap.

Stockholm: Brutus Östlings bokförlag Symposion 1992

Ziehe, Thomas:

Ny ungdom. Om ovanliga läroprocesser.

Stockholm: Norstedt 1986